

ANDREI FLORIN SORA*

ÎN SLUJBA CUI? ADMINISTRAȚIA ȘI FUNCȚIONARIII PUBLICI ÎN „ROMÂNIA OCUPATĂ”, 1916–1918**

Ocuparea la sfârșitul anului 1916 a capitalei București și a unei mari părți a teritoriului României de către armatele Puterilor Centrale a însemnat un moment dificil nu doar pentru majoritatea locuitorilor, ci și pentru statul român și funcționarea acestuia. În următorii doi ani, supraviețuirea a fost o misiune dificilă atât pentru militarii de pe front, populația locală și refugiații din Moldova, cât și pentru cei rămași în teritoriul aflat sub ocupația Puterilor Centrale. Locuitorii din Dobrogea, Muntenia și Oltenia au avut de înfruntat un regim dur, răzpunător, adeseori înjositor, care avea ca scop principal o eficientă exploatare economică. Guvernul liberal condus de Ion I. C. Brătianu a dorit ca în teritoriile care urmau să intre sub controlul inamic, cu excepția Dobrogei (de Nord și de Sud), administrația – centrală (excluzând Ministerele de Război și Afacerile Străine) și locală – să devină o interfață între cetățenii români și ocupanți și, astfel, să îmbunătățească situația primilor și să le arate că nu au fost cu totul abandonați. Acestea erau misiunile secretarilor generali (delegați) și ale celorlalți demnitari și funcționari publici care nu au primit ordin precis să urmeze guvernul în Moldova. În acest sens, un rol esențial i-a fost atribuit lui Lupu Kostaki (scris și Kostache, Kostachi sau Costake), om politic conservator cu o îndelungată experiență în administrație. Serviciile publice din Muntenia și Oltenia, subordonate *Administrației militare* a Puterilor Centrale, pot fi considerate o modalitate prin care această ocupație a fost din punct de vedere economic mai profitabilă pentru cuceritori, față de o administrare directă și nemijlocită, fără ca majoritatea funcționarilor publici români rămași la post să se considere sau să fie percepuți după 1918 drept „colaboraționiști” sau „trădători”. Acuzațiile de colaboraționism au fost intens dezbătute în Moldova neocupată și, mai ales, după încheierea Marelui Război în societatea românească. Multe voci au cerut în 1918–1920, cât și în întreaga perioadă interbelică, pedepsirea, măcar morală, a „trădătorilor”.

Istoriografie

În ultimele decenii, problematica administrării teritoriului aflat sub control militar străin în Primul Război Mondial se evidențiază prin contribuții cu perspective variate

* Lect. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

** Unele idei și paragrafe ale acestei contribuții sunt o formă îmbunătățită a unor fragmente incluse de autor și în studiul *A challenging endeavour? Romanian administration in the territory occupied by the Central Powers (November 1916 – April 1917)*, în Claudiu-Lucian Topor, Alexander Rubel (coord.), „*The Unknown War*” from Eastern Europe: *Romania between Allies and Enemies (1916–1918)*, Konstanz, Hartung-Gorre Verlag, 2016, p. 191–205.

care se referă atât la cuceritori, cât și la teritoriile ocupate și mai ales la „colaboraționism”, cercetări din care nu lipsesc nici analizele comparative și abordările pluri-, inter- și transdisciplinare. Regândirea unor teme, întrebări mai complexe, metodologii novatoare, utilizarea unor surse numeroase și diverse datorează mult unor cercetători ca Vejas Gabriel Liulevicius¹, John N. Horne și Alan Kramer² și lista poate continua. Nu regăsim doar studii de caz ale unei singure regiuni sau țări³, ci și despre spații geografice din cadrul unor state aflate sub aceeași ocupație militară⁴. De asemenea, unele cercetări au studiat în profunzime un singur aspect, ca acela al legislației introduse⁵ sau al metodelor de îmbunătățire a rentabilității (spolierii) economice⁶. Nu în ultimul rând, trebuie amintite și organizarea de colocvii și conferințe internaționale pe această tematică⁷.

În ceea ce privește istoriografia română, lucrarea lui Constantin Kirițescu, a cărei a treia ediție a fost publicată în 1989, este în continuare esențială, nu doar pentru imaginea de ansamblu pe care o oferă despre români în timpul Marelui Război, cât și pentru faptul că este scrisă din perspectiva unui funcționar public, fin observator al multor transformări ale administrației din perioada 1916–1919⁸. Printre alte contribuții esențiale trebuie menționat studiul lui Mircea N. Popa, publicat în anul 1979⁹, dar și lucrările istoricului american Glenn E. Torrey¹⁰, care, de asemenea, oferă informații

¹ Vejas Gabriel Liulevicius, *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity and German Occupation in World War I*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

² John N. Horne, Alan Kramer, *German Atrocities, 1914: A History of Denial*, New Haven, Yale University Press, 2001.

³ Sophie de Schaepdrijver, *La Belgique et la Première Guerre Mondiale*, Bruxelles, Archives & Musée de la Littérature, 2004; Larry Zuckerman, *The Rape of Belgium: The Untold Story of World War I*, New York, New York University Press, 2004; Benoît Majerus, *Occupations et logiques policières: la police bruxelloise en 1914–1918 et 1940–1945*, Bruxelles, Académie Royale de Belgique, 2007; Philippe Nivet, *La France occupée, 1914–1918*, Paris, Armand Colin, 2011, sau numărul special *Military Occupations in First World War Europe* – al revistei *First World War Studies* (vol. 4, nr. 1/2013); Jesse Kauffman, *Elusive alliance: the German occupation of Poland in World War I*, Cambridge (Massachusetts), Londra, Harvard University Press, 2015.

⁴ Tamara Scheer, *Zwischen Front und Heimat: Österreich-Ungarns Militärverwaltungen im Ersten Weltkrieg*, Peter Lang, 2009; Annette Becker, *Les cicatrices rouges, 1914–1918. France et Belgique occupées*, Paris, Fayard, 2010; Heiko Brendel, Emmanuel Debruyne, *Resistance and repression in occupied territories behind the Western and Balkan Fronts, 1914–1918: A comparative perspective*, în Wolfram Dornik, Julia Walleczek-Fritz, Stefan Wedrac (coord.), *Frontwechsel: Österreich-Ungarns „Großer Krieg” im Vergleich*, Wien, Böhlau, 2014, p. 235–258.

⁵ Jonathan E. Gumz, *Losing control: The Norm of Occupation in Eastern Europe during the First World War*, în Jochen Böhrer, Włodzimir Borodziej, Joachim von Puttkamer (coord.), *Legacies of Violence. Eastern Europe's First World War*, München, Oldenbourg Verlag München, p. 69–86.

⁶ Reinhold Zilch, Jürgen Koppatz, *Okkupation und Währung im Ersten Weltkrieg: die deutsche Besatzungspolitik in Belgien und Russisch-Polen, 1914–1918*, Goldbach, Keip, 1994; Stephan Lehnstaedt, *Fluctuating between 'Utilisation' and Exploitation: Occupied East Central Europe during the First World War*, în J. Böhrer, W. Borodziej, J. von Puttkamer (coord.), *op. cit.*, p. 89–112.

⁷ De exemplu: conferințele *Wars and occupations in the first half of the 20th century* (Caen, 25 noiembrie 2008), *Occupations and transfers of experience. From one front to another; from one war to another* (Paris, 26 mai 2015).

⁸ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, publicată în trei ediții: 1922–1924, 1925–1927 și respectiv în 1989.

⁹ Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

¹⁰ Glenn E. Torrey, *The Revolutionary Russian Army and Romania*, 1917, Pittsburgh, The Center for Russian & East European Studies, University of Pittsburgh, 1995 [tradusă în limba română în 2005]; idem, *Romania and World War I: A Collection of Studies*, Iași, Oxford, Portland, The Center for Romanian Studies, 1998; idem, *Henri Mathias Berthelot: Soldier of France, Defender of Romania*, Iași, Banbury, The Center for Romanian Studies, Drake, 2001; idem, *The Romanian Battlefield in World War I*, Modern War Studies, Lawrence, University Press of Kansas, 2012, tradusă în limba română de Dan Criste sub titlul *România în Primul Război Mondial*, București, Meteor Publishing, 2014.

privind organizarea administrării teritoriului ocupat, instituția miniștrilor giranți și relațiile de subordonare, ale acestora și ale întregii administrații române, cu noii stăpâni.

Cele mai dense informații despre administrația publică în teritoriul românesc ocupat de armatele Puterilor Centrale sunt prezentate în lucrarea istoricului Emil Răcilă, apărută în 1981¹¹ și republicată sub un titlu parțial schimbat în 2005, însă fără modificări substanțiale ale textului¹². Un articol care sintetizează excelent principalele trăsături, instituțiile și mecanismele ocupației germane aparține lui Radu Tudorancea¹³, care a publicat și un volum în care analizează nu doar propaganda și cenzura din România în timpul Marelui Război, ci și ocupația germană și relația acesteia cu elitele românești¹⁴. Chiar dacă nu se oprește foarte mult la administrație și la funcționarii publici, readucerea în discuție a existenței unei consistente tabere germanofile, prezentarea principalilor exponenți ai acesteia, cât și cauzele și limitele colaboraționismului datorează mult lucrării istoricului Lucian Boia¹⁵.

Deși cercetările care studiază administrația locală, raporturile dintre români și cuceritori sau viața civililor într-o regiune/județ/oraș nu lipsesc nici înainte de 1989¹⁶ sau în anii 1990¹⁷, în ultimul deceniu se observă o creștere a numărului acestora: atât ediții de documente¹⁸ și monografii locale¹⁹, cât și studii privind viața cotidiană²⁰ sau

¹¹ Emil Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor pentru apărarea patriei în timpul primului război mondial: situația administrativă, economică, politică și socială a teritoriului românesc vremelnic ocupat, 1916–1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

¹² Idem, *România în primul război mondial. Situația economică, social-politică și administrativă din teritoriul românesc vremelnic ocupat, 1916–1918*, București, Editura Argeș-Economistul, 2005.

¹³ Radu Tudorancea, *Ocupația germană în România Primului Război Mondial: mecanisme de control, vectori de imagine*, în „Studii și materiale de istorie contemporană”, nr. 1/2013, p. 107–129.

¹⁴ Idem, *Frontul de acasă. Propagandă, atitudini și curente de opinie în România primului război mondial*, București, Editura Eikon, 2015; a doua ediție a fost publicată în 2016.

¹⁵ Lucian Boia, „Germanofilia”. *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, Editura Humanitas, 2012 [2009].

¹⁶ De exemplu: Ion Călin, *Ocupația germană la Craiova în anii 1916–1918*, în SAI, nr. VIII/1966, p. 297–307; Elena Popescu, Constantin Căzânișteanu, *Documente privitoare la unele forme de rezistență ale maselor populare din teritoriul vremelnic ocupat, 1916–1918*, în „Studii”, tom 20, nr. 4, 1967, p. 641–651; Corneliu Tamaș, Petre Bardășu, Sergiu Purece, Horia Nestorescu-Bălcești, *Județul Vâlcea în anii primului război mondial*, două volume, [Muzeul Memorial „Nicolae Bălcescu”], Bălcești pe Topolog, 1979.

¹⁷ Șerban Rădulescu-Zoner, Beatrice Marinescu, *Bucureștii în anii primului război mondial, 1914–1918*, București, Editura Albatros, 1993; Corneliu Rașcu, *Bucureștii în vâltoarea Primului Război Mondial, 1914–1918*, București Editura Teora, 1993; Petru Obodariu, *Județul Putna în timpul Primului Război Mondial*, în Horia Dumitrescu (coord.), *România și Primul Război Mondial*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Focșani, Editura Pallas, 2014 [1998], p. 305–313.

¹⁸ Mihaela Dudu (coord.), *Documente privind istoria Craiovei în timpul Primului Război Mondial*, Arhivele Naționale. Serviciul Județean Dolj, Craiova, Editura Aius, 2016.

¹⁹ Constantin I. Stan, *Buzăul și Râmnicu-Sărat în anii ocupației germane (1916–1918)*, Buzău, Editura Editgraph, 2008; Polin Zorilă, *Prahova în anii Primului Război Mondial*, teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, 2016; Marinela Sima, *Focșanii sub ocupația germană în anii Primului Război Mondial (1916–1918)*, Focșani, Editura Pallas, 2012; Mădălina Maria Iosifescu, *Județul Muscel în anii Primului Război Mondial*, Câmpulung, Editura Larisa, 2013; Bogdan-Constantin Dogaru, *Structurile Ministerului de Interne în Răsboiul de Întregire a neamului: spionaj, contraspionaj și acțiuni speciale în județul Putna-Vrancea: 1916–1919*, Focșani, Editura Atec, 2015; Maria Aurelia Diaconu, *Oltina sub ocupația germano-austro-ungară*, în Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Tămaș (coord.), *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 241–250; Ioan Munteanu, *Robia germană. Brăila sub ocupația dușmanului, 23 decembrie 1916 – 10 noiembrie 1918*, Brăila, Editura Proilavia, 2016.

²⁰ Antonel Urse, *Aspecte ale cotidianului brăilean în timpul ocupației germane din Primul Război Mondial (1916–1918)*, în „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, seria Istorie, tom 11/2012, p. 157–175; Cornel Popescu, *Viața cotidiană în perioada ocupației germane din timpul Primului Război*

care se apleacă asupra unei tematici precise²¹. Amintim și volumul coordonat de Cătălin Negoită și Zanfir Ilie, despre presa Primului Război Mondial, reunind mai multe comunicări prezentate la cel de-al VII-lea congres al Asociației Române de Istorie a Presei (Galați, aprilie 2014), unele dintre acestea utile cercetării administrației publice și vieții cotidiene între 1916 și 1918²². Perspectiva economică se regăsește într-un capitol al cărții lui Cristian Constantin dedicată comerțului cu cereale la gurile Dunării²³. O altă abordare tematică, așteptată de mult în istoriografia română, o constituie apariția recentă a cărții lui Alin Ciupală, despre femeile din România în marea conflație²⁴. Nu în ultimul rând, trebuie menționat faptul că unele servicii publice și instituții ale statului au făcut în ultimii ani obiectul unor cercetări mai aprofundate: Căile Ferate Române²⁵, Banca Națională a României²⁶ sau Biserica Ortodoxă Română²⁷.

Relațiile dificile din timpul Primului Război Mondial dintre reprezentanții Puterilor Centrale (cu precădere germanii) și români au fost tratate în ultimele decenii mai ales de către cercetători străini, printre care amintim pe Elke Bornemann²⁸, Jürgen Schmidt²⁹, Günter Klein³⁰, Harald Heppner³¹, Lisa Meyerhofer³² sau David Hamlin. Cartea Lisei

Mondial. București, Ars Docendi, 2014; Cristian-Șerban Tudor, *Viața urbană din România în timpul celor două războaie mondiale: 1916–1918, 1941–1944*, teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, 2016.

²¹ Nadia Manea, *Reclame și bani în Bucureștiul ocupat (1916–1918)*, în „Historia Urbana”, tomul XX, 2012, p. 217–231; Claudiu-Lucian Topor, *Sensibilități religioase în vremea Marelui Război. Români, bulgarii și moaștele Sfântului Dimitrie*, în *AȘUI*, Istorie, nr. LX, 2014, p. 551–555; Cristian-Șerban Tudor, *Activitatea de divertisment din București în timpul ocupației germane din 1916–1918. Teatrul și cinematograful*, în „Studium – revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie”, nr. VIII, 2015, p. 119–133.

²² Cătălin Negoită, Zanfir Ilie (coord.), *Presa Primului Război Mondial*, București, Tritonic, Axis Libris, 2015. Printre studiile publicate în acest volum menționăm pe cele ale lui: Sorin Preda, „Protestul mut” și cenzura militară, în *presa gălățeană a anului 1918*, p. 351–364; Liviu-Iulian Roman, *Dificultățile generate de pierderile teritoriale și retragerea în Moldova – ecouri în presa ieșeană din prima jumătate a anului 1917*, p. 405–420; Raluca Tudor, *Nicolae Iorga – editorialist în vreme de război. Reprezentarea dușmanului în editorialele din „Neamul Românesc”, 1916–1918*, p. 501–522; Lucian-Vasile Szabo, *Activitatea lui Ioan Slavici la „Gazeta Bucureștilor”*, p. 445–464.

²³ Cristian Constantin, *Comerțul cu cereale la gurile Dunării: integrarea pe piață, structuri productive și infrastructura de transport (1829–1940)*, Brăila, Muzeul Brăilei „Carol I” – Editura Istros, 2018, p. 373–399.

²⁴ Alin Ciupală, *Bătălia lor. Femeile din România în Primul Război Mondial*, Iași, Editura Polirom, 2017.

²⁵ Ilie Popescu, *Căile Ferate Române în timpul Primului Război Mondial*, Club Feroviar, [București], 2012.

²⁶ *Banca Națională a României în timpul Primului Război Mondial. Simpozionul de istorie și civilizație bancară „Cristian Popișteanu”*, prefață de Mugur Isărescu, București, [Banca Națională a României], 2011.

²⁷ Constantin Claudiu Cotan, *Biserica Ortodoxă Română în timpul Primului Război Mondial*, București, Editura Universitară, 2015; Dorin Demostene Iancu, *The Romanian Orthodox Church under German Military Occupation 1916–1918. A reassessment of the Metropolitan Conon's Attitude*, în Claudiu-Lucian Topor, Alexander Rubel (coord.), *op. cit.*, p. 206–215.

²⁸ Elke Bornemann, *Der Frieden von Bukarest*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 1978.

²⁹ Jürgen Schmidt, „Political Police” and German Occupational Forces in Romania, Fall 1918, în „The Journal of Intelligence History”, vol. 1, nr. 2, iarna 2001, p. 145–148.

³⁰ Günter Klein, *Die deutsche Besetzung in Rumänien von 1916 bis 1918 im Lichte der deutschen Weltkriegsmemorialistik*, în Krista Zach, Cornelius R. Zach (coord.), *Deutsche und Rumänen in der Erinnerungsliteratur. Memorialistik aus dem 19. und 20. Jahrhundert als Geschichtsquelle*, München, Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas – IKS Verlag, 2005, p. 145–160.

³¹ Harald Heppner, *System an seiner Grenze oder Zufall? Österreich-Ungarn als Besatzungsmacht in Rumänien 1916–1918*, în Gerald Lamprecht, Ursula Mindler, Heidrun Zettelbauer (coord.), *Zonen der Begrenzung. Aspekte kultureller und räumlicher Grenzen in der Moderne*, Bielefeld, Transkript, 2012, p. 51–58; idem, *Im Schatten des „großen Bruders”. Österreich-Ungarn als Besatzungsmacht in Rumänien 1916–1918*, în „Österreichische Militärische Zeitung”, nr. 45, 2007, p. 317–322.

³² Lisa Meyerhofer, *Making Friends and Foes. Occupiers and Occupied in First World War Romania, 1916–1918*, în Heather Jones, Jennifer O'Brien, Christoph Schmidt-Supprian (coord.), *Untold War. New*

Meyerhofer, *Zwischen Freund und Feind: deutsche Besatzung in Rumänien 1916–1918*, publicată în 2010, reprezintă un demers necesar și bine documentat, care ar trebui tradus și în limba română. În două studii publicate în 2009 și, respectiv, în 2013, David Hamlin studiază raporturile de subordonare economică dintre români și germani, demonstrând, o dată în plus, cât de mult a contat pentru Germania intrarea României în război și, implicit, ocuparea și rapida rentabilizare economică, în profitul germanilor, a unei mari părți a teritoriului românesc³³. Într-un alt articol, același autor analizează evoluția imaginii pe care germanii o aveau despre români și, mai ales, schimbarea survenită în august 1916³⁴, confirmând șocul resimțit de Germania la „trădarea” României³⁵ și necesitatea pedepsirii României neloiale, idee regăsită nu doar la formatori de opinie – ziaristi, scriitori –, ci și la simplii soldați, trădarea fiind atribuită în principal elitei și nu tuturor categoriilor sociale românești³⁶. Într-un articol publicat în 2017, David Hamlin sesizează importanța acordată de către germani protejării propriilor cetățeni și militari din România ocupată, prin eficientizarea serviciilor medicale, schimbare care nu se observă și în grija pentru populația autohtonă³⁷. O parte dintre ideile prezentate în aceste articole, completate de o analiză foarte precisă, facilitată de către arhivele germane, se regăsesc în volumul publicat de către David Hamlin, în 2017, în care aprofundează relațiile româno-germane între 1914 și 1918, din perspectiva imperialismului german³⁸.

Administrația românească în primele luni de război; retragerea în Moldova

Intrarea României în Război împotriva Austro-Ungariei în seara zilei de 14/27 august 1916 nu a însemnat în plan intern doar declararea stării de asediu, ci și faptul că „puterile de care era investită autoritatea civilă pentru menținerea ordinii și poliției” au trecut în mâinile „autorității militare”, iar prefecții de județe, personalul polițienesc și de siguranță au fost militarizați, fiind „asimilați cu gradele ierarhiei militare”³⁹. În calitatea lor de militari în rezervă, numeroși funcționari publici au fost rechemati sub arme. Pentru suplinirea acestei absențe, în locul mobilizaților au fost reangajați pensionari sau au fost menținuți în serviciile publice persoane care obținuseră deja dreptul de pensionare⁴⁰. Până în acest moment al cercetării, nu am identificat, în cadrul Ministerului de Interne, un plan de organizare a administrației, elaborat înainte de declarația de război a României, care să prevadă modalitatea de funcționare a serviciilor publice, în cazul scenariului negativ al cuceririi teritoriului de către armatele Puterilor Centrale. Pe de altă parte, statul român a reflectat la administrarea teritoriilor care urmau să fie

Perspectives in First World War Studies, Leiden, 2008, p. 119–149; și mai ales *Zwischen Freund und Feind: deutsche Besatzung in Rumänien 1916–1918*, München, Martin Meidenbauer, 2010.

³³ David Hamlin, „Dummes Geld”: Money, Grain, and the Occupation of Romania in WWI, în „Central European History”, nr. 42, 2009, p. 451–471; *The Fruits of Occupation: Food and Germany's Occupation of Romania in the First World War*, în „First World War Studies”, vol. 4, nr. 1/2013, p. 81–95.

³⁴ Idem, „Wo sind wir?” Orientalism, Gender and War in the German Encounter with Romania, în „German History”, vol. 28, nr. 4, decembrie 2010, p. 424–452.

³⁵ *Ibidem*, p. 427.

³⁶ *Ibidem*, p. 436, 438.

³⁷ Idem, *Disease, Microbiology, and the Construction of a Colonial Space: Romania and the Central Powers in the First World War*, în „War & Society”, vol. 36, nr. 1/2016, p. 31–43.

³⁸ Idem, *Germany's Empire in the East. Germans and Romania in an Era of Globalization and Total War*, Cambridge, New York, Cambridge University Press, 2017.

³⁹ *MOF*, nr. 107, 14/27 august 1916, p. 5402.

⁴⁰ De exemplu, în ziua 16/29 august 1916, Nicolae Vasilescu, fost registrator la Ministerul Justiției și pensionar al Statului, a fost „chemat” în aceeași funcție (*MOF*, nr. 150, 5/18 octombrie 1916, p. 6577).

cucerite de trupele sale. Astfel, printr-un decret regal „dat în București”, chiar în ziua de 14/27 august 1916, votat de Parlament în decembrie 1916, s-au simplificat formalitățile prin care orice funcționar public și magistrații de la toate instanțele judecătorești puteau fi „delegați a îndeplini temporar orice funcțiune sau însărcinare publică în țară sau în teritoriile ce eventual s-ar ocupa de armatele române”⁴¹. Prin această modificare, funcționarii delegați își păstrau și postul lor, perioada din funcția de delegat adăugându-se, în plus, ca vechime; nu se mai aplica legea cumulului și erau suspendate mai multe incompatibilități pentru agenții statului⁴².

Invadarea teritoriului românesc în toamna anului 1916 de către trupele Puterilor Centrale și apoi retragerea în Moldova a familiei regale, a Parlamentului, a Guvernului, a Armatei și a unui număr mare de refugiați⁴³ au creat o situație fără precedent atât pentru populația civilă, cât și pentru instituțiile publice și funcționarii rămași în teritoriul ocupat. În momentul în care avansul trupelor Puterilor Centrale spre București a devenit iminent, guvernul a cerut funcționarilor publici să nu-și abandoneze posturile dacă nu aveau ordinul superiorilor și, acolo unde era posibil, să asigure în continuare bunul mers al administrației. De altfel, pentru angajații din administrația teritorială și locală din județele din Oltenia și Muntenia nu a fost încurajată retragerea, așa cum s-a întâmplat anterior în cazul agenților statului din Dobrogea. În vederea unei cât mai eficiente funcționări a serviciilor publice și pentru a preîntâmpina absența unor ordine superioare și a unei scurtcircuitări a relației dintre centru și administrațiile locale – datorate războiului –, cât și pentru a limita amploarea nemulțumirilor chiar din interiorul instituțiilor statului, funcționarii publici au fost plătiți cu trei luni în avans⁴⁴. Este posibil ca această măsură să fi avut efectul invers: de a-i face pe unii dintre funcționari să-și părăsească postul și obligațiile de serviciu și, fără un ordin în acest sens, să se refugieze cu familiile lor în Moldova. Un alt semn al încercărilor statului român de a limita suferințele celor rămași l-a constituit și încredințarea filogermanului Alexandru Marghiloman a unui milion de lei de la guvern „pentru operele de asistență în lipsa lui”⁴⁵.

Numeroși martori oculari, printre care îl amintim pe Constantin Kirițescu, au descris tensiunile din birourile ministerelor din București și demersurile *slujbașilor statului*, care doreau să se regăsească pe listele privilegiaților ce primeau acceptul să se retragă în mod oficial cu guvernul în Moldova:

Toată ziua [12/25 noiembrie 1916] ministerele au fost teatrul unor lupte înverșunate. Se da lupta pentru înscrierea pe lista fericitorilor aleși. Miniștrii erau asaltați, implorați. Cum se poate să fie lăsat *tocmai el?* Toate motivele ce puteau mișca inimile miniștrilor erau invocate [...]. Prin cancelariile și culoarele ministerelor se încrucișau figurile importante și radioase ale *aleșilor*, care-și șopteau la ureche ultimele dispoziții, cu acelea disperate ale abandonaților, ocoliți de cei dintâi. La unele autorități, conducătorii, în graba și enervarea preparativelor, au neglijat sau [au] uitat a înștiința pe funcționari de necesitatea dureroasă a despărțirii și a îmbărbăta pe cei rămași. De aceea, plecarea autorităților dădea uneori impresia neîndreptățită de fuga unei minorități privilegiate cu abandonarea majorității sacrificate⁴⁶.

⁴¹ Decretul regal nr. 27999 din 14/27 august 1916, publicat în *MOF*, nr. 236, 11/24 ianuarie 1917, p. 7602.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ În ceea ce privește refugiarea populației în Moldova, se apreciază că aproximativ 10% dintre cetățenii cu domiciliul în teritoriul ocupat au ales această cale (E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 79).

⁴⁴ C. Kirițescu, *op. cit.*, ediția a III-a, text ales și stabilit de Costin Kirițescu, Mircea N. Popa și Lucia Popa, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 555.

⁴⁵ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, însemnare din data de 17/30 noiembrie 1916, vol. II, 1916–1917, București, 1927, p. 310.

⁴⁶ *Ibidem*; C. Kirițescu, *op. cit.*, 1989, vol. I, p. 555.

Există numeroase mărturii, mai mult sau mai puțin documentate, mai mult sau mai puțin pertinente, care aduc acuzații guvernanților și înalților funcționari publici, pentru modul în care fuseseră evacuate Oltenia, Muntenia și Dobrogea și chiar pentru lipsa de compasiune față de semenii lor a unor membri ai elitei politice. Unul dintre cei mai criticați a fost ministrul Alecu Constantinescu, zis „Porcu”, care conform lui Constantin Argetoianu ar fi încărcat și transportat la Iași 17 vagoane „îmbâcsite cu tot ce avea pe casă”⁴⁷. Același Constantin Argetoianu amintește de afacerile prefectului de Gorj, Numa Frumușanu, „care a evacuat la Iași materialul Crucii Roșii și ce a mai putut rechiziționa în județ în ultimul moment și a vândut totul în Moldova”, apreciind, incorect credem noi, „că fiecare prefect și primar a făcut la fel”⁴⁸.

Descriind retragerea autorităților din capitală, Constantin Kirișescu concluziona:

În așteptarea ceasurilor grele, Capitala se golea încetul cu încetul. Marea mulțime a rămas însă, cei fără mijloace și fără puțințe, cei fără recomandării și fără automobile... Au rămas și funcționarii, atât cei lăsați cu ordine speciale, cât și cei care, nefiind sub steag sau neavând însărcinări legate de apărarea țării, au socotit că e datoria lor să rămână, pentru a încerca să asigure – cu toate riscurile – continuitatea funcționării instituțiilor publice românești⁴⁹.

Funcționarii publici rămași în teritoriul (care urma să fie) ocupat; secretarii generali

Cu certitudine, guvernul condus de Ion I. C. Brătianu a conștientizat faptul că nu trebuia creat un vid administrativ și era necesar ca autorități legale și recunoscute să se interpună între cuceritori și cetățenii români și, de ce nu, de a arăta populației că statul român nu îi abandonase în totalitate. Acesta din urmă a fost și unul dintre argumentele pentru care o parte a familiei prim-ministrului României nu a luat drumul pribegiei. Printr-un *artificiu instituțional*, misiunea de a asigura bunul mers (atât cât se putea) al serviciilor publice a revenit unor înalți funcționari publici: secretarii generali titulari sau delegați la conducerea ministerelor care mai puteau să fie menținute în teritoriul ocupat. Dintre acești demnitari ai statului român, un rol esențial în administrarea țării și în relația cu ocupanții i-a revenit lui Lupu Kostaki, însărcinat de către guvernul Brătianu la conducerea Ministerului de Interne. Printr-o decizie ministerială din data de 11/24 octombrie 1916, Lupu Kostaki, membru în acel moment al Consiliului Administrativ Permanent din cadrul Ministerului de Interne, a fost numit secretar general delegat al acestui minister, exercitând ultima demnitate în absența titularului de drept⁵⁰, și nu în locul acestuia, cum unii dintre memorialiști au lăsat să se înțeleagă⁵¹. Această numire a fost publicată în „Monitorul Oficial” foarte târziu, în numărul din 16/29 noiembrie 1916⁵²,

⁴⁷ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. III, partea a V-a (1916–1917), București, Editura Humanitas, 1992, p. 64.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ C. Kirișescu, *op. cit.*, vol. I, 1989, p. 554.

⁵⁰ „În lipsa d-lui C. Dimitriu, secretar general titular al ministerului, este însărcinat a îndeplini această funcțiune d. Lupu Kostaki, membru în consiliul administrativ permanent” (*MOF*, nr. 185, 16/29 noiembrie 1916, p. 7273).

⁵¹ Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul Războiului României. Jurnal zilnic, 13 august 1916 – 31 decembrie 1918*, vol. I, București, Atelierele Societății „Universul”, 1921, notă din 15/28 noiembrie 1916, p. 187.

⁵² Această numire a fost publicată și în ziarul de mare tiraj „Adevărul” (an XXXIX, nr. 10667, 17/30 noiembrie 1916, p. 2), la rubrica *Ultimele informațiuni*.

unde apărea o altă decizie ministerială, semnată cu o zi mai devreme de către ministrul de Interne, Vasile G. Morțun, prin care același Lupu Kostaki putea aproba în numele ministrului orice cheltuieli bugetare ale Ministerului de Interne⁵³. Apropiat al liderului conservator Petre P. Carp, pe care îl considera prietenul și șeful său politic⁵⁴, dar în relații prietenești și cu ministrul Vasile Morțun, Lupu Kostaki îndeplinise în mai multe rânduri funcția de prefect, atât sub marea guvernare liberală (1876–1888), cât și, după 1888, sub conservatori.

Un model asemănător de numire – prin decizii ministeriale – a unor secretari generali delegați⁵⁵ se observă și pentru alte ministere, pentru care nu se stabilise evacuarea totală⁵⁶. În lipsa titularului, directorul general al Regiei Monopolurilor Statului în Ministerul de Finanțe, Oscar Kiriacescu, a fost însărcinat la 12/25 noiembrie 1916 să preia demnitatea de secretar general delegat al acestui minister. În aceeași zi, Mihai Popescu a fost delegat să îndeplinească „atribuțiunile” de secretar general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, la fel și C. Bobeșiu, la Ministerul Industriei și Comerțului, unde era directorul administrativ al Contabilității. În ziua de 14/27 noiembrie 1916, inginerul George Panait, inspector general în cadrul Ministerului Lucrărilor Publice, a fost delegat, în absența titularului, secretar general al acestui minister. În schimb, la Ministerul de Justiție, potrivit propriilor sale afirmații, secretarul general George D. Nedelcu a „fost lăsat în București pentru a conduce administrațiunea justiției în timpul ocupațiunii”⁵⁷, acesta fiind singurul secretar general titular care nu s-a refugiat cu guvernul la Iași. De asemenea, conform lui Constantin Bacalbașa, atunci când guvernul se retrăgea spre Moldova, Dimitrie (Dumitru) S. Nenițescu ar fi exercitat funcția de secretar general la Ministerul de Război⁵⁸ și a rămas în București, informație care nu ni se pare plauzibilă, deoarece serviciile acestui minister au fost mutate în totalitate în Moldova și era o instituție fundamentală pentru supraviețuirea statului român. Spre deosebire de Ministerul de Interne, celelalte numiri de secretari generali delegați s-au realizat doar atunci când pierderea Bucureștiului și retragerea în Moldova au devenit ipoteza principală de lucru a guvernului român.

Unii dintre secretarii generali delegați au început să exercite foarte repede noile responsabilități. Într-un moment în care Bucureștiul nu fusese încă în totalitate evacuat, în „Monitorul Oficial” din 17/30 noiembrie 1916 au fost publicate mai multe decizii ministeriale semnate de secretarii generali delegați, pentru desemnarea unor directori delegați. În cazul Ministerului de Finanțe s-a considerat necesar ca în „Monitorul Oficial” să se precizeze faptul că secretarul general (titular), Alexandru Gh. Alex Alexandridi, și secretarul general delegat, Oscar Kiriacescu, „au puteri egale de a semna în locul ministrului”, motivația numirii celui din urmă fiind explicată prin „strămutarea la Iași a unei părți din serviciile ministerului de finanțe, pentru ca să se poată lucra în ambele părți”⁵⁹.

O mărturie interesantă privind modalitatea de alegere a secretarilor generali delegați – care rămăneau în București – este oferită de I. G. Duca, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice (ianuarie 1914 – ianuarie 1918):

⁵³ *MOF*, nr. 185, 16/29 noiembrie 1916, p. 7273.

⁵⁴ BAR, Colecția Manuscrise, Lupu C. Kostaki, *Memoriile unui trădător, 1850–1919*, (A 1825), f. 55.

⁵⁵ Lista secretarilor generali delegați se regăsește și în George D. Nedelcu, *Justiția română sub ocupațiune, 23 noiembrie (6 decembrie) 1916 – 24 aprilie 1918 (7 mai) 1918*, București, 1923, p. 16, nota 2.

⁵⁶ Vezi și V. T. Cancicov, *op. cit.*, vol. I, notă din 15/28 noiembrie 1916, p. 187.

⁵⁷ G. D. Nedelcu, *op. cit.*, p. 7.

⁵⁸ C. Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului*, [Brăila], Editura Alcalay & Calafeteanu, 1921, p. 22.

⁵⁹ *MOF*, nr. 189, 20 noiembrie/3 decembrie 1916, p. 7321.

Eu, la Ministerul de Instrucție și la Culte am lăsat majoritatea funcționarilor pe loc, am expediat la Iași, împreună cu secretarul general, care dealtminteră era ieșean, pe aproape toți directorii și pe administratorul Casei Bisericii, cu o echipă redusă de funcționari subalterni. Administratorul Casei Școalelor, vrednicul Mihai Popescu, era prea bolnav ca să fie luat de la casa lui, i-am lăsat deci ministerul în sarcină⁶⁰.

În nota sa din jurnal, din data de 17/30 noiembrie 1916, arhiepiscopul Raimond Netzhammer amintește de vizita lui Grigore Pișculescu, cunoscut sub pseudonimul literar de Gala Galaction, delegatul Casei Bisericii, menționând faptul că:

[...] în București ne aflăm de pe acum fără conducere superioară și fără guvern, adică miniștrii și funcționarii de stat au plecat. Ministrul cultelor și al învățământului ar fi plecat azi în zori, la ora 1. Mi se pare, că domnul Pișculescu este acum cel mai înalt funcționar din Ministerul Cultelor la București⁶¹.

Scriitorul I. C. Vissarion, angajat la departamentul de Cenzură Militară, subordonat ministrului I. G. Duca, atribuie celui din urmă o măsură prin care să se permită retragerea în Moldova a acelor funcționari care doreau să plece și care, cel mai probabil, a fost folosită și la alte instituții:

În Ziua de 12 Noiembrie st. v. 1916 domnul ministru Duca ne spuse pe scurt „Cenzura Militară se mută la Iași. Care aveți bani și credeți că o să puteți trăi acolo, primiți ordine de servicii să mergeți; care nu aveți mijloace, primiți ordine de servicii să rămâneți pe loc. Nu vreau să am regrete că v’am târât în Moldova să muriți de foame ori de boale. Vă las să vă decideți singuri [...]”⁶².

Pe de altă parte, în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1916, un memorialist avizat, Vasile Th. Cancicov, nota în jurnalul său: „[...] guvernul ca să înlesnească fuga funcționarilor, le dăduse lefa cu anticipație pe 3 luni, acum s’a răzgândit”, adăugând că mai multe instituții (Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Curtea de Conturi, Casa de Depuneri) ar fi comunicat în ziare „funcționarilor refugiați, inclusiv șefii de birou că, dacă nu se întorc la post până în cutare zi, vor fi înlocuiți”⁶³. Astfel, la rubrica *Ultimele informațiuni* din „Adevărul” erau publicate mai multe notificări ale unor instituții publice (Direcția Casei Centrale a Meseriilor, Creditului și Asigurărilor Muncitorești sau Ministerul de Finanțe) prin care se cerea funcționarilor nemobilizați să se prezinte la serviciu, în caz contrar fiind destituiți și obligați să restituie salariul primit anticipat pe trei luni⁶⁴. „Universul” informa în câteva rânduri, nu foarte ușor de găsit în pagină, că Ministerul Instrucțiunii și Cultelor cerea doar „funcționarilor inferiori, inclusiv șefilor de birou, nemobilizați, să se prezinte la serviciu până la 22 noiembrie 1916”, în caz contrar urmau să fie înlocuiți⁶⁵.

Chiar dacă bătălia pentru București s-ar fi încheiat cu victoria armatei române, faptul că deja o parte a instituțiilor statului și angajații lor se retrăseseră în Moldova făcea necesar să existe doi secretari generali, deoarece pentru mai multe ministere

⁶⁰ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 64.

⁶¹ Raimond Netzhammer, *Arhiepiscop în România. Jurnal de război, 1914–1918*, profil de E. S. Mons. dr. Ioan Robu, notă asupra ediției, postfață și indice de I. Dumitri-Snagov, București, 1993, p. 162.

⁶² Ion C. Vissarion, *Sub călcâi (note și schițe din timpul Nemților)*, vol. I (12 septembrie 1916 – 1 februarie 1917), București, Editura Cartea Românească, 1922, p. 65.

⁶³ V. T. Cancicov, *op. cit.*, vol. I, notă din 18 noiembrie/1 decembrie 1916, p. 193.

⁶⁴ „Adevărul”, an XXXIX, nr. 10671, 21 noiembrie/4 decembrie 1916, p. 1.

⁶⁵ „Universul”, an XXXIV, nr. 321, 19 noiembrie/2 decembrie 1916, p. 2.

funcționau, în paralel, două administrații centrale: una la București și una la Iași⁶⁶. La Ministerul de Război și la Ministerul Afacerilor Străine nu au fost numiți astfel de reprezentanți ai guvernului Ion I. C. Brătianu⁶⁷, deoarece nu exista nicio rațiune ca aceste ministere să mai funcționeze în teritoriul ocupat de către trupele inamice. De altfel, funcționarilor celor două ministere li s-a cerut în mod explicit să nu rămână în teritoriul pe care guvernul și armata română îl părăseau.

Odată cu decizia de capitulare a Bucureștiului, unele ministere au încetat *de facto* să mai funcționeze la București, nu doar Ministerul de Război, Ministerul Afacerilor Străine, ci și, potrivit lui C. Kirițescu, Ministerul Lucrărilor Publice și Ministerul Industriei și Comerțului⁶⁸, unde totuși fuseseră numiți secretari generali delegați. Istoricul Emil Răcilă menționează că în 1917, la București, funcționa Ministerul Lucrărilor Publice⁶⁹, fără ca în fruntea acestuia să se afle un secretar general delegat/ministru girant. În „Monitorul Oficial” nu am găsit vreo mențiune privind numirea sau delegarea unui secretar general delegat care să asigure funcționarea Ministerului Agriculturii și Domeniilor și după retragerea unei mari părți a autorităților și instituțiilor statului la Iași. Totuși, în decembrie 1916, secretar general și șef *de facto* al Ministerului Agriculturii și Domeniilor de la București era Grigore Antipa, numire analizată succint de către Lucian Boia. După Primul Război Mondial, Grigore Antipa sublinia că ar fi fost chemat în această demnitate publică de către Oscar Kiriacescu⁷⁰.

Retragerea autorităților în Moldova a fost percepută de mulți dintre contemporani ca o părăsire a cetățenilor de către guvern, dar și ca o modalitate a liberalilor de a evita orice colaborare cu germanii și aliații lor. Au existat încercări din partea autorităților și a presei de a limita dimensiunea evacuării spre zonele aflate încă departe de câmpul de luptă. Totuși, atât retragerea civililor, cât și a militarilor s-a realizat cu mare dificultate și cu multe pierderi: drumuri aglomerate și blocate, trenuri întârziate și foarte aglomerate, refugiați flămânzi, insuficient pregătiți pentru exod, o deficitară asistență acordată de către instituțiile statului cetățenilor săi, care erau speriați și doreau să se retragă din fața trupelor Puterilor Centrale. Situația dramatică a acelor zile poate fi înțeleasă mai bine prin lectura presei sau a memorialisticii epocii. Prima pagină a ziarului „Universul” din zilele de 19 și 21 noiembrie 1916 includea mai multe articole care aveau rolul să încurajeze populația și să sublinieze că Regele este la datorie (articolul *Motiv de mândrie națională*)⁷¹, dar și texte (*Stați locului*⁷², *De ce fugiți?*⁷³, *Nebunia exodului*⁷⁴) prin care se încerca pregătirea psihologică a românilor privind iminenta ocupație militară și mesajul că cel mai bine este ca populația civilă să nu își părăsească localitățile de domiciliu, pribegia putând fi mult mai dureroasă față de ocupația străină.

În teritoriul deja cucerit sau care urma să intre sub controlul forțelor militare ale Puterilor Centrale s-a prevăzut ca serviciile publice românești să funcționeze în continuare sau, cel puțin, până la preluarea și asumarea responsabilităților de către noii „stăpâni”. Lupu Kostaki și alți înalți funcționari români ar fi trebuit să joace rolul de

⁶⁶ Vezi situația de la Ministerul de Justiție, *MOF*, nr. 187, 20 noiembrie/3 decembrie 1916, p. 7321.

⁶⁷ G. D. Nedelcu, *op. cit.*, p. 16, nota 2.

⁶⁸ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, 1989, p. 267.

⁶⁹ E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 108.

⁷⁰ Pentru mai multe detalii, vezi L. Boia, *op. cit.*, p. 138.

⁷¹ „Universul”, an XXXIV, nr. 323, 21 noiembrie/4 decembrie 1916, p. 1.

⁷² *Idem*, nr. 322, 19 noiembrie/2 decembrie 1916, p. 1.

⁷³ *Idem*, nr. 323, 21 noiembrie/4 decembrie 1916, p. 1.

⁷⁴ *Ibidem*.

interfață între administrația românească și Puterile Centrale. Această „delegație guvernamentală” a fost percepută de filogermanul Theodorian Carada având ca model delegația franceză din 1871, din Bordeaux⁷⁵. Constantin Kirițescu subliniază faptul că secretarii generali delegați au fost „desemnați dintre persoanele *necompromise* față de dușman, sau chiar dintre cele simpatice acestuia”⁷⁶. Opțiunea lui Ion I. C. Brătianu de a lăsa în fruntea administrației figuri cunoscute pentru neadeziunea la război de partea Antantei poate fi înțeleasă prin prisma necesității de a încerca să se obțină un tratament mai bun din partea ocupantului, temerile fiind sporite de imaginea negativă pe care germanii o lăsaseră deja în Belgia și în nordul Franței⁷⁷. De asemenea, civilii români erau înspăimântați și de zvonurile privind cruzimea soldaților bulgari. La toate acestea s-au adăugat dificultatea de a găsi produse de bază și destrămarea familiilor prin plecarea unora dintre membrii acestora în Moldova. Numeroșii funcționari publici care nu au primit ordinul sau acceptul să urmeze guvernul în Moldova ar fi trebuit să asigure interesele populației locale și comunicarea cu ocupantul.

Administrația militară a Puterilor Centrale în România: organizare, instituții, legislație

Modalitatea de organizare și de administrare a României de către Puterile Centrale a fost gândită în prealabil de către germani și discutată cu ceilalți aliați la Berlin, în zilele de 28–29 octombrie 1916, și la Viena, în zilele de 20 și 30 noiembrie 1916⁷⁸, urmărindu-se obținerea rapidă a unor beneficii economice cât mai mari. David Hamlin rezumă ce reprezenta, în toamna anului 1916, pentru Germania noul teritoriu:

[...] la momentul cuceririi, România a fost transformată dintr-un inamic, într-o proprietate, o comoară care trebuie protejată și de care trebuie avut grijă. Exploatarea cu succes a acestui activ necesita cooperarea elitei românești, față de care germanii erau acum puternic ambivalenți⁷⁹.

Modelul de administrare al teritoriului românesc era cel implementat deja în Belgia și Serbia⁸⁰.

În primele luni, coordonarea forțelor Puterilor Centrale în administrarea României ocupate s-a realizat de către *Kaiserliches Gouvernement* (Guvernământul Imperial). În această perioadă, „forța principală executivă” a constituit-o Inspectoratul 15 Etape⁸¹. Teritoriul a fost împărțit în cinci zone militare, în funcție de reședințele comandamentelor militare; fiecărei zone îi corespundeau două-trei comandaturi de etapă⁸². Zonele militare au funcționat până în luna ianuarie 1917, când linia frontului de pe Siret și

⁷⁵ M. Theodorian-Carada, *Efemeridele. Însemnări & amintiri, 1908–1928*, Roman, 1937, p. 68.

⁷⁶ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. I, 1989, p. 555.

⁷⁷ Popularizarea crimelor germane din Belgia și Franța s-a realizat nu numai prin anumite publicații periodice, ci și prin tipărirea unor lucrări cu impact emoțional puternic, ca aceea a poetului flamand Émile Verhaeren (*La Belgique sanglante*), apărută în 1916 la editura Facla, în peste 5 000 de exemplare, în traducerea lui Nichifor Crainic, sub titlul *Belgia însângerată*.

⁷⁸ E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 89–90.

⁷⁹ D. Hamlin, „*Wo sind wir?*”, p. 427.

⁸⁰ M. A. Diaconu, *op. cit.*, p. 244.

⁸¹ E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 92.

⁸² Aceste zone erau: 1) Zona comandaturii București (partea nordică a județului Ilfov și capitala); 2) Zona Pitești (județele Argeș, Olt, Romanați, Râmnicu Vâlcea, Teleorman); 3) Zona Craiovei (județele Dolj, Gorj, Mehedinți); 4) Zona Ploiești (includea județele Dâmbovița, Muscel, Prahova, Vlașca); 5) Zona Călărași (sudul județului Ilfov, județul Ialomița). Vezi E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 92–93.

Gurile Dunării s-a stabilizat și a fost creată *Administrația militară de ocupație (Militär-Verwaltung in Rumänien*, prescurtată MVR), subordonată *Marelui Cartier (Înaltului comandament) al grupului de armate Mackensen – OKM (Ober-Kommando Mackensen)*, cu reședința la *Athenée Palace* din București. Demnitatea de guvernator militar a revenit contelui Erich Franz Theodor Tüllff von Tscheppe und Weidenbach⁸³, general de infanterie, secondat de către colonelul Hentsch, șef al Statului Major al *Administrației militare de ocupație* în România. Pe lângă guvernatorul militar, din partea fiecăruia dintre cele trei state care alături de Germania aveau trupe în România ocupată, se afla câte un atașat⁸⁴.

În teritoriul românesc aflat în Primul Război Mondial sub controlul Puterilor Centrale, care însuma aproximativ 100 000 de km² (din cei 130 903 km² ai României în 1916)⁸⁵, au existat patru zone de organizare militară⁸⁶:

– cea mai mare parte a teritoriului ocupat (circa 65 000 km²) se afla sub controlul *Administrației militare (Gebiet der Militär Verwaltung)*⁸⁷;

– zona Etapelor (*Etappengebiet*), se întindea de-a lungul râului Buzău, din Carpați până la Dunăre, organizată în scopul de a permite o eficientă aprovizionare pentru trupele aflate în prima linie;

– zona Armatei a IX-a (*Operationsgebiet*), care cuprindea teritoriul de graniță cu România neocupată, și unde aveau loc operații militare: o zonă formată din județele Buzău, Râmnicu-Sărat, Putna și Brăila. Conducerea militară și administrarea acestor județe revenea direct șefului suprem al armatei de ocupație;

– Dobrogea de nord, cu precizarea că județele Caliacra și Durostor au fost încorporate de către Bulgaria, iar o mare parte a Deltei Dunării a rămas sub controlul guvernului de la Iași. Dacă în primele luni Dobrogea de nord s-a aflat sub autoritate bulgară, ulterior cele două foste județe au fost administrate colectiv de către cei patru aliați (Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia).

Administrația militară de ocupație includea numeroase organe administrative: *Comandamentul suprem militar*, care rezolva problemele generale și de ordin militar; *Verwaltungsstab* (Statul major administrativ) care răspundea de aspectele administrative, financiare, de aprovizionare, telecomunicații, transporturi și care avea mai multe secții; *Wirtschaftsstab* (Statul major economic) – organizat inițial pe zece secții, ulterior 17 secții⁸⁸; *Militärverwaltungspolizei* (Poliția administrativă militară)⁸⁹. Comunicarea

⁸³ Arhiepiscopul Netzhammer menționează că generalul Tüllff, moșier în Silezia, era interesat de culturile agricole, însămânțări și cantitatea producției (R. Netzhammer, notă din 13 iunie 1917, *op. cit.*, p. 213).

⁸⁴ Din partea Austro-Ungariei a fost numit generalul Sandler, căruia i-a succedat colonelul Kontz, din partea Bulgariei generalul Tantiloff, iar din partea Turciei Osman Nizami-Pașa (C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, 1989, p. 268).

⁸⁵ E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 81.

⁸⁶ Conform lui Emil Răcilă, forțele armate ale Puterilor Centrale au ocupat în cele trei provincii românești – Oltenia, Muntenia, Dobrogea (inclusiv județele Durostor și Caliacra) – 22 din cele 34 de județe (Putna doar parțial), 156 de plăși și 2 304 localități. Dacă se ia în calcul anul 1912, 71,82 % din populația României din acest an avea domiciliul în teritoriul ocupat (*ibidem*, p. 81).

⁸⁷ *Administrația militară* includea județele: Mehedinți, Gorj, Dolj, Romanați, Olt, Vâlcea, Argeș, Muscel, Dâmbovița, Prahova, Teleorman, Vlașca, Ilfov, Ialomița (*ibidem*, p. 91).

⁸⁸ Cele 17 secții erau: Procurarea de alimente și furaje; Agricultură; Expedițiuni transporturi, procurarea de vagoane pentru transport, expediția mărfurilor pe Dunăre, căi ferate, centralizarea datelor privind transporturile; Materii prime și fabricate de război; Statistica și distribuția; Uleiurile minerale; Industria lemnului; Silvicultura și vânatul; Electrotehnica; Utilizarea mașinilor; Pescuitul; Minele; Întreprinderile industriale de război; Chestiuni economice în general; Financiare; Contenciosul; Chestiuni muncitorești.

⁸⁹ O prezentare succintă și clară a organizării *Poliției militare* este realizată de către Eugen C. Decusară, *România sub ocupațiune dușmană*, fascicul I, *Organizarea și activitatea poliției militare*, București, 1920.

oficială dintre *Administrația militară de ocupație* și administrația românească se realiza în limba germană, ceea ce a dus și la angajarea ca traducători a unor persoane care cunoșteau atât germana, cât și limba română, o parte dintre aceștia fiind evrei⁹⁰. Germanizarea era vizibilă și în ceea ce privește schimbarea numelor de străzi, piețe, hoteluri, restaurante etc.

În memoriile sale, în nota corespunzând zilei capitulării Bucureștiului, arhiepiscopul Netzhammer scria faptul că în ziua anterioară ar fi fost oprit pe stradă de „un român”, care i-ar fi spus: „Este bine că vin nemții! Acum va fi, în sfârșit, și la noi ordine”⁹¹. Este adevărată constatarea că ocupația Puterilor Centrale (în special germană) a adus birocratizare, rentabilitate economică și administrativă, dar nu în folosul românilor, dimpotrivă.

În vederea eficientizării exploatarei economice în teritoriul ocupat, la 28 aprilie 1917 a fost înființată Comisia economică mixtă din România (*Rumänischer Wirtschaftsverband*), coordonată de un comitet, condus de un președinte german și formată din reprezentanți ai Puterilor Centrale, ai Ministerelor de Interne și al Agriculturii și Domeniilor și ai altor instituții (bănci, sindicate agricole) românești. Această structură, reprezentată și la nivel districtual, realiza o legătură în plan economic între administrația românească și *Wirtschaftsstab*⁹², din conducere făcând parte și români: Lupu Kostaki, Grigore Antipa etc.⁹³.

Teritoriul Munteniei și Olteniei a fost organizat în 14 districte militare, numerotate de la I la XIV, care au înlocuit vechile județe, dar au păstrat de regulă și granițele și denumirile acestora. În fruntea acestora se aflau *comandaturile de district*, 11 erau germane și trei erau austro-ungare (Romanați, Dâmbovița, Vâlcea). La nivel teritorial-administrativ inferior comandaturilor de district se aflau *comandaturile de etapă* (germane) – de la două până la cinci comandaturi de etapă pe district (în total 32) – și respectiv *comandaturile de stațiuni de etapă* (austro-ungare) – KUK/*Kaiserlich und Königlich* (Comandatura de etapă imperială și regală) – zece la număr. În Dobrogea au existat cinci comandaturi de etapă și economice, însă subordonate direct *Administrației germane de etape Dobrogea*. Etapele constituiau o noutate, fiind specifice ocupației militare, și includeau trei sau patru plăși.

Primul ziar publicat în teritoriul românesc aflat sub administrația Puterilor Centrale a fost „Bukarester Tagblatt” (începând cu 28 noiembrie/11 decembrie 1916), a cărui apariție fusese întreruptă, dar urmată la scurt timp de ediția sa în limba română, „Gazeta Bucureștilor” (din 12/25 decembrie 1916); cu toate că, în iarna anului 1916–1917, difuzarea acestor ziare în afara Bucureștiului nu a fost ușoară. O mărturie a faptului că, de la început, Puterile Centrale au tratat România ca pe un teritoriu supus ocupației militare, este și publicarea chiar în primul număr de la intrarea României în război al „Gazetei Bucureștilor” a unui ordin (în limbile germană și română) emis de către *Guvernământul imperial* privind rechizițiile⁹⁴.

Deși a fost inițial suprimată, justiția românească și-a reluat parțial activitatea în martie 1917⁹⁵, cu mențiunea că nu se poate vorbi, nici în acest domeniu, de independență în raport cu noii cuceritori. Hotărârile nu se mai dădeau în numele regelui

⁹⁰ Vezi și I. Munteanu, *op. cit.*, p. 7.

⁹¹ R. Netzhammer, *op. cit.*, nota din ziua de 23 noiembrie/6 decembrie 1916, p. 170.

⁹² L. Meyerhofer, *Making Friends and Foes...*, p. 126.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ „Gazeta Bucureștilor”, an XXXVIII, nr. 194, 12/25 decembrie 1916, p. 2.

⁹⁵ E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 111.

Ferdinand, ci în numele legii⁹⁶. În locul membrilor Curții de Casație care se retrăseseră la Iași, au fost numiți alți membri, din rândul magistraților rămași în teritoriul ocupat. De asemenea, funcționa o Justiție militară, organizată în mod special pentru apărarea intereselor germane. În acest sens, la București a fost creată o instanță supremă de judecată – *Tribunalul Guvernământului imperial*, al doilea nivel de organizare fiind cel al tribunalelor imperiale de la București, Craiova, Constanța, iar al treilea fiind constituit de către tribunale militare de judecată, în cadrul fiecărei comandaturi de district sau de etapă⁹⁷.

Cuceritorii au avut grijă să implementeze un sistem polițienesc dur cu populația autohtonă, dar eficient pentru îndeplinirea obiectivelor lor (inclusiv o poliție de siguranță cu obiective clare, ca urmărirea întrunirilor politice, a oamenilor politici cu viziuni antantofile, dar și de contraspionaj). Pedepsele erau foarte drastice. Călătoriile românilor în teritoriul românesc ocupat de către Puterile Centrale nu erau ușor de realizat, fiind necesară obținerea unor permise de călătorie eliberate de către comandaturile de etapă (instituite printr-o ordonanță adoptată în ianuarie 1917). Pentru români era obligatorie purtarea permanentă a biletelor de identitate (introduse în aprilie 1917). Amintim că în zona de control administrativ exercitată de către Armata a IX-a funcționa și o poliție secretă de campanie (*Geheime Feldpolizei*)⁹⁸. Numărul militarilor aparținând Puterilor Centrale și al acelor folosiți în serviciile de administrație a fost unul foarte ridicat⁹⁹. Conform lui Emil Răcilă, la nivelul unei comandaturi de etapă, personalul militar era în număr de aproximativ 350–400 de oameni¹⁰⁰. Mai ales în primele luni, românii s-au plâns cel mai mult de militarii bulgari¹⁰¹, acuzații și nemulțumiri substanțiale existând împotriva reprezentanților tuturor celor patru armate străine.

De la început, noul regim a fost vizibil nu doar prin prezența trupelor străine, cât și prin adoptarea unei legislații care să permită și să asigure cuceritorilor un control economic total. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, nu doar menținerea ordinii publice era vitală, ci și o administrare fără costuri mari și care să presupună o bună cunoaștere anterioară a condițiilor economice și sociale la nivel local. Cuceritorii au cerut funcționarilor publici care nu se refugiaseră în Moldova să rămână la post, demiterile din administrație datorându-se, în general, unui sentiment anti-german puternic manifestat anterior. Existența unei administrații publice românești a facilitat rentabilizarea economică a teritoriului românesc ocupat de către Puterile Centrale, cu cheltuieli umane și materiale reduse. De altfel, până în vara anului 1918 revoltele populației au fost limitate ca număr, intensitate și răspândire geografică. Totuși, pe lângă această colaborare, rezistența românilor nu a lipsit: au existat arestări și condamnări pentru ascunderea și sprijinirea unor militari români evadați din lagărele de prizonieri, acuzații de spionaj etc., încercări de scăpa de rechiziționări și confiscări, dar și rele tratamente, rămase nepedepsite, aplicate românilor de către soldații Puterilor Centrale. Deși a fost aproape

⁹⁶ T. V. Cancicov, *op. cit.*, vol. I, p. 426.

⁹⁷ E. Răcilă, *România în primul război mondial...*, p. 84.

⁹⁸ Pentru mai multe informații, vezi J. Schmidt, *op. cit.*, p. 145–148.

⁹⁹ Vezi E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 105.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 106.

¹⁰¹ Într-o anchetă realizată după 1918 despre pagubele provocate în județul Teleorman de către trupele Puterilor Centrale există, printre altele, mențiuni privind crimele (25 la număr) sau violurile de care s-au făcut vinovați militarii străini. Victime ale violurilor sunt menționate 24 de persoane (cu siguranță numărul acestora era mult mai mare), inclusiv doi bărbați, dintre care 22 erau atribuite trupelor bulgare, o acuzație de viol germanilor și una dintre acuzații împotriva bulgarilor și turcilor, care ar fi acționat împreună. Serviciul Arhivelor Județene Teleorman, fond Prefectura Județului Teleorman (inv. 502), dosar 3/1919, f. 21, 22.

un caz singular, trebuie subliniată existența, de la sfârșitul anului 1916 și până în vara anului 1917, a unui grup de partizani în județele Gorj și Mehedinți – coagulat în jurul învățătorului Victor Popescu, sublocotenent în armata română, cu acțiuni curajoase împotriva forțelor de ocupație¹⁰². Rezistența societății românești împotriva *Administrației militare de ocupație* a început să crească în vara anului 1918, pe fondul veștilor pozitive privind o pace în defavoarea Puterilor Centrale, cât și datorită revenirii soldaților români demobilizați.

Cadrul legal al administrației de ocupație l-au constituit *ordonanțele militare*, foarte numeroase, aduse la cunoștința populației prin intermediul unor publicații periodice speciale cu denumiri explicite¹⁰³. Putem vorbi de o inflație de reglementări, ordine și circulare în aproape orice domeniu, ca de exemplu: obligativitatea indicării în documentele și actele oficiale a datei după „calendarul Gregorian și ora Europei centrale” (începând cu 19 decembrie 1916/1 ianuarie 1917, ora 0)¹⁰⁴, „răspândirea de știri inexacte”, confiscarea băuturilor alcoolice¹⁰⁵, „semnarea de primăvară”, modalitățile de fabricare a anumitor produse și interzicerea fabricării unor produse (ca, de exemplu, săpunul), zilele de sacrificare a animalelor, „culegerea de buruieni medicale de către populație”, despre „muștele columbace”, fotografierea și aparatele de fotografiat sau perceperea taxelor comunale pentru câini etc.¹⁰⁶ Dacă unele dintre reglementări priveau aspecte cu consecințe minore pentru ansamblul teritoriului ocupat, altele arătau foarte clar intențiile cuceritorilor, în special ale germanilor. În vederea unei cât mai profitabile străngeri a contribuțiilor publice ale populației, ordonanța nr. 62 din data de 31 martie 1917 decidea ca la comandaturile districtuale să se înființeze „un oficiu de Administrație financiară cu o casă administrativă care să ia asupra-și afacerile Administrației financiare române”¹⁰⁷. Mai mult, ordonanța din 5 mai 1917 a comandantului suprem al Grupului de Armate von Mackensen stabilea un impozit pentru cheltuielile *Administrației militare* din teritoriul românesc, care urma să se realizeze inițial printr-un împrumut la Banca Națională din București, ulterior străngerea impozitelor revenind județelor¹⁰⁸, suma pentru fiecare județ fiind fixată de către Administrația militară de ocupație condusă de către generalul Tülff von Tschepe und Weidenbach¹⁰⁹. Alte reglementări au urmărit reluarea și rentabilizarea percepției impozitelor, a taxelor de timbru și de înregistrare. Spolierea economică a românilor s-a realizat și prin punerea în circulație a unor bilete de bancă, fără acoperire, cu care se realizau plățile în teritoriul

¹⁰² Pentru mai multe informații, vezi Dan Neguleasa, *Victor Popescu. Documente*, în „Oltenia”, an II, nr. 12, 1998, p. 217–234; Hadrian Gorun, *Învățătorul gorjean Victor Popescu în mentalul colectiv*, <http://hadrian-gorun.blogspot.ro/2011/05/invatatorul-gorjean-victor-popescu-in.html>, accesat în data de 7 ianuarie 2018.

¹⁰³ *Ordonanțe pentru populația României în coprinsul administrației militare* (publicație periodică apărută între 25 februarie 1917 și 14 iunie 1918, 67 de numere), *Foaia de ordonanțe pentru populația civilă în teritoriul român ocupat* (publicată între iunie și noiembrie 1918), *Foaia de ordonanțe a comandantului suprem von Mackensen; Foaia de ordonanțe a Administrației militare*.

¹⁰⁴ *Ordonanță privitoare la sărbătorile și la socoteala timpului în teritoriul român ocupat*, în Grigore Pherekyde, *Colecțiunea ordonanțelor pentru populația României în cuprinsul administrației militare*, București, Tipografia Cultura, 1918, p. 13–14.

¹⁰⁵ *Confiscarea de vin, vin spumos, băuturi spirtoase, tescovină și drojdia de vin, precum și aparatele din pivnițele de vin și mijloacele pentru tratarea vinului și pentru combaterea stricării vinului*, în *ibidem*, p. 16–17.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 30.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 44–45.

¹⁰⁹ Cea mai mare sumă trebuia să fie strânsă de către administrația județului Ilfov (86 de milioane de lei), urmat de Dolj (20 de milioane de lei), iar cea mai mică sumă trebuia colectată din județul Muscel (4,5 milioane de lei). Vezi *ibidem*, p. 45.

ocupat, emise de către Banca Generală Română. Între decembrie 1916 și octombrie 1918 au fost emise bilete de bancă reprezentând aproximativ 2,2 miliarde de lei, fabricate la monetăria Germaniei pe o hârtie de slabă calitate, cu înscrisul în limba română și cu puține semne de siguranță.

Administrația și funcționarii publici; relația dintre români și „cuceritori”

Cunoaștem în linii mari modul în care apreciau/considerau Puterile Centrale, și în special germanii, relația dintre administrația militară de ocupație și cea românească: neîncredere în aparatul birocratic și în funcționari, o legislație defectuoasă și o aplicare deficitară a acesteia. Serviciile publice românești au fost subordonate *Administrației militare de ocupație* a „Cvadruplei Alianțe” și s-au aflat sub coordonarea resortului administrativ al acesteia, *Verwaltungsstab* (Statul major administrativ). Puterile Centrale, în special Germania, au administrat și spoliat România ocupată cu concursul funcționarilor români: prefecți, directori de prefectură, administratori de plasă, primari, notari comunali, agenți de poliție etc. Istoricul Emil Răcilă consideră că:

Rațiunea păstrării anumitor instituții românești a avut la bază contribuția pe care o puteau aduce în realizarea scopurilor urmărite de administrația germană, privind menținerea ordinii, efectuarea rechizițiilor, asigurarea încartuirii trupelor străine, exploatarea economică, probleme de aprovizionare etc.¹¹⁰

Menționăm faptul că în administrația civilă românească a crescut numărul filogermanilor, dar și al etnicilor germani¹¹¹. Unul dintre aceștia a fost Franz Eitel, proprietarul unui atelier pentru fabricarea uneltelor agricole la Râmnicu Vâlcea, care a devenit prefect al județului Vâlcea¹¹². De asemenea, de multe ori, administrația românească a fost neputincioasă la unele dintre ilegalitățile soldaților și funcționarilor militari ai Puterilor Centrale, fiind necesară comunicarea la București și intervenția înalților funcționari români (Lupu Kostaki) sau a unor lideri politici conservatori (P. P. Carp, Al. Marghiloman) pentru a încerca să se facă dreptate (înlăturarea sau transferarea militarilor și a funcționarilor „nedemni” ai cuceritorilor și, în cel mai bun caz, pedepsirea lor).

Din momentul intrării trupelor germane în București, conducerea administrației române și interfața cu autoritățile de ocupație au fost asigurate de către Lupu Kostaki, secretarul general delegat al Ministerului de Interne. Între noiembrie 1916 și martie 1917 se observă o funcționare deficitară a administrației centrale și mai ales locale. Pentru această perioadă sunt greu de reperat numirile de personal de la nivelul prefecturilor, administrațiilor de plasă sau al primăriilor. În paralel, în mediile politice românești din teritoriul ocupat s-a pus în discuție desființarea prefecturilor și înființarea a patru regiuni – gubernii¹¹³. O schimbare substanțială s-a produs în martie 1917, când locul secretarilor generali (delegați) a fost luat de miniștri giranți, numiți de către guvernatorul imperial Tülff von Tschepe und Weidenbach. Astfel, prin ordonanța nr. 26 din 12 martie 1917:

¹¹⁰ E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 109.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² Sabin Lungoci, *Evoluția demografică în Râmnicu Vâlcea din cele mai vechi timpuri până în prezent*, în „Buridava”, nr. VIII, 2010, p. 156.

¹¹³ Vezi Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. II, p. 406.

Cu încuviințarea Administrației militare din România, conducerea ministerelor de mai jos a fost luată, în calitate de giranți, de către domnii [...]: Lupu C. Kostaki: Ministerul de Interne [...]; Dim. S. Nenițescu: Ministerul de Finanțe [...]; Dr. Antipa: Ministerul de Domenii [...]; Al. G. Hinna: Ministerul de Justiție [...]; C. Litzica: Ministerul Instrucțiunii și Cultelor [...]¹¹⁴.

Despre aceste numiri, Alexandru Marghiloman comenta: „Acești domni se intitulează «guvern» și se joacă de-a miniștrii. Dar fiecare departament își are curatorul german și Germanii vor face numirile în funcțiunile administrative”¹¹⁵. Șerban Rădulescu-Zoner și Beatrice Marinescu consideră că, prin numirile giranților, putem vorbi de „un simulacru de guvern, al cărui șef nedeclarat era P. P. Carp”¹¹⁶. De fapt, adevăratul guvern al României ocupate era *Administrația militară de ocupație*, iar subordonarea miniștrilor giranți față de aceasta era evidentă. În plus, între miniștrii giranți nu exista un consens general, ceea ce făcea ca rolul de arbitru să fie jucat de germani. Puterea secretarilor generali (delegați), ulterior a miniștrilor giranți, a fost limitată.

Numirile miniștrilor giranți au fost anunțate populației de „Gazeta Bucureștilor” din data de 14 aprilie 1917 și au generat, la rândul lor, la nivel teritorial, schimbări de prefecti, de subprefecți și de administratori de plasă (în cele 14 județe/districte subordonate *Administrației militare*), numirea sau confirmarea unor primari și notari. Toate acestea voiau să inducă ideea unei normalități, ceea ce nu exista în realitate: la nivel central și local, decidenții erau reprezentanții Puterilor Centrale, iar țara se afla sub ocupație străină. Mai mult, „o altă dispoziție” (nr. 88), din 23 aprilie 1917, a „oficializat” faptul că „atribuțiile cuvenite guvernului țării sau a unui ministru se îndeplinesc de Administrația Militară în România”¹¹⁷.

Dintre secretarii generali (delegați) de minister în momentul intrării trupelor germane în București, în demnitatea de ministru girant (*Verweser*), în martie 1917, îl regăsim doar pe Lupu Kostaki. Câteva luni mai târziu, Constantin Litzica a fost înlocuit, din funcția de ministru girant, cu Virgil Arion. Trebuie avut în vedere faptul că, în alegerea miniștrilor giranți, ocupanții au ținut cont de opțiunile elitelor germanofile. În ceea ce privește traseul anterior al miniștrilor giranți observăm că doar Dimitrie S. Nenițescu mai exercitase funcția de ministru. D. S. Nenițescu (1861–1930) s-a îndreptat în tinerețe spre o carieră militară, pentru a opta apoi spre avocatură și implicarea în politică, ca membru al Partidului Conservator. A fost secretar general al Ministerului de Interne (1899), director la Banca Națională a României (1900–1902), ministru al Industriei și Comerțului (decembrie 1911 – martie 1912, martie–octombrie 1912)¹¹⁸. Dacă în timpul neutralității contemporanii l-au identificat pe Dimitrie Nenițescu ca fiind unul dintre simpatizanții lui Al. Marghiloman, după capitularea Bucureștiului, acesta s-a îndreptat către Petre P. Carp¹¹⁹.

Ocuparea Bucureștiului de către trupele Puterilor Centrale a însemnat că demnitatea de prefect al Poliției Capitalei a devenit la rândul ei o interfață esențială a autorităților române cu *Administrația militară*, în special în relația cu mareșalul Mackensen. În data de 30 noiembrie/13 decembrie 1916, la propunerea șefului Poliției

¹¹⁴ *Colecțiunea ordonanțelor pentru populația României...*, p. 14.

¹¹⁵ Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. II, p. 453.

¹¹⁶ Ș. Rădulescu-Zoner, B. Marinescu, *op. cit.*, p. 159.

¹¹⁷ *Colecțiunea ordonanțelor pentru populația României...*, p. 41.

¹¹⁸ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți (1866–1916)*, București, Editura SILEX – Casă de Editură, Presă și Impresariat SRL, 1994, p. 222.

¹¹⁹ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 97–98.

militare (germane), în locul generalului Mustață, Lupu Kostaki l-a numit ca prefect al Poliției capitalei pe Alexandru Tzigara Samurcaș (decizia nr. 6781)¹²⁰. Câteva zile mai târziu, la 12/25 decembrie 1916, din ordinul *Guvernământului imperial*, Lupu Kostaki a dizolvat Consiliul Comunal al Bucureștiului și a numit în locul acestuia o Comisie administrativă interimară¹²¹. De asemenea, ca primar al Bucureștiului, în locul lui Emil Petrescu, a fost numit colonelul Victor Verzea, fost director al Poștei, care deținea și demnitatea de președinte al Comisiei interimare¹²². În urma unor acuzații de fraudă a făinii pentru fabricarea pâinii pentru populația capitalei, Victor Verzea a fost demis în iulie 1917, atunci când a fost anunțată și componența unui nou consiliu comunal al orașului București, avându-l în frunte pe Dem. D. Bragadiru (președinte și primar)¹²³, care la rândul său a demisionat, câteva luni mai târziu, în favoarea lui I. Dobrovici.

Mai ales în primele luni de ocupație, comunicarea dintre diferitele administrații, de exemplu, cea a Bucureștiului cu Prefecturile și cu administrațiile de plasă, a fost greoaie, din cauza nefuncționării la parametri normali a Poștei, a serviciului de Telegraf și a Căilor Ferate, cât și a crizei de personal. În plus, numeroase localuri administrative au avut de suferit în timpul luptelor și ca urmare a devastării lor de către trupele Puterilor Centrale: ceea ce a presupus nu doar distrugerea parțială sau totală a unor clădiri publice (prefecturi, primării, administrații de plasă, tribunale, școli, biserici etc.), a mobilierului (sau furtul unor obiecte), a arhivelor locale¹²⁴ și chiar a unor însemne naționale¹²⁵. Serviciile publice române nu au fost perturbate doar de lipsa puterii de decizie și de dependența față de *Administrația militară de ocupație*, ci și de un deficit de localuri publice și de personal.

Subordonarea evidentă față de ocupant a fost vizibilă și prin mutarea unor instituții românești din sediile lor, în beneficiul trupelor și administrației militare a Puterilor Centrale. Multe localuri administrative din țară au fost preluate de către noii stăpâni, aici stabilindu-se diverse servicii ale ocupației, iar instituțiile publice românești au fost mutate în alte localuri, inclusiv în camere de hotel¹²⁶. În clădirea Ministerului Lucrărilor Publice din București au fost instalate *Guvernământul imperial al cetății București*, Comandatura germană, Poliția militară. Privarea de sedii o regăsim și la nivel local: Primăria nouă a orașului Ploiești a devenit sediul Comandaturii Etapei nr. 263, iar Poliția militară s-a instalat în clădirea Tribunalului¹²⁷, „Palatul comunal din Buzău” a adăpostit Comandamentul militar nr. 63 bavarez și Comandamentul Etapei nr. 271¹²⁸, primăria din Roșiorii de Vede a devenit sediul comandaturii de etapă din zonă. Mai mult, până la semnarea păcii de la București (24 aprilie/7 mai 1918), unele primării, ca acelea din orașele Buzău și Râmnicu Sărat, nu au lucrat cu publicul, iar administrația și

¹²⁰ Ș. Rădulescu-Zoner, B. Marinescu, *op. cit.*, p. 124.

¹²¹ *Ibidem*, p. 131.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Ibidem*, p. 182–183.

¹²⁴ Vasile Th. Cancicov ne relevă că, în cazul județului Teleorman, dar cu siguranță și în alte zone, „toate dosarele autorităților, primăriilor rurale, subprefecturilor, băncilor etc., exceptându-se numai actele de stare civilă, au fost ridicate de nemți și trimise în Germania să le retopească și să facă hârtie, saci sau stofe [...]” (Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul Războiului României. Jurnal zilnic, 13 august 1916 – 31 decembrie 1918*, vol. II, București, Atelierele Societății „Universul”, 1921, p. 111).

¹²⁵ Consecințele nefaste ale invaziei germane și austro-ungare în județul Prahova sunt prezentate de către P. Zorilă, *op. cit.*, p. 88–90.

¹²⁶ V. T. Cancicov, *op. cit.*, vol. II, p. 111.

¹²⁷ P. Zorilă, *op. cit.*, p. 97.

¹²⁸ C. I. Stan, *op. cit.*, p. 67.

justiția s-au realizat exclusiv de către autoritățile militare germane (teritoriu aflat sub controlul Armatei a IX-a)¹²⁹.

Aceste raporturi de dependență și chiar ocupația militară într-un scop pretins *civilizator* au fost prezentate și legitimate în diverse moduri, cum este și un articol cu titlul *Respectul legilor* (semnat X.Z.) apărut în „Gazeta Bucureștilor”, la 12 martie 1917, din care redăm câteva fragmente:

Războaiele cu întregul lor cortaj de nenorociri și de mizerii, au, e drept, și unele efecte bune. Războiul e o admirabilă școală a vieții. Nevoile lui transplantează popoare întregi și le duce temporal în alte ținuturi, în alte țări, unde au ocazia să vadă și să învețe multe. Între armata ocupatoare și poporul localnic, între prizonieri și populație se face un schimb de obiceiuri, de însușiri profesionale, de trăsături sufletești: o civilizație se măsoară cu alta...
[...] Firea lui vioaie îl face pe român să fie adesea ușuratec, necumpănit, să comită erori de care se căește apoi amarnic, și tot ea îl îndeamnă să găsească o adevărată voluptate în călcarea legilor, regulamentelor, obligațiilor. S'ar părea că spiritul nostru nu poate avea altă îndeletnicire mai folositoare decât aceea de a inventa neîncetat noi mijloace și căi pentru a eluda mai cu ușurință legile. În nici o țară din lume nu se legiferează atât de mult și de ușor ca la noi, după cum în nici o altă țară legile nu's mai puțin respectate ca în România. Românul nu vrea să respecte legile, i se pare poate că nu-i în stare s'o facă și rămâne la părerea lui oricât l'ai amenința...
Mare meșter e însă războiul!
Astăzi multe s'au schimbat...
Dar, cine știe! Poate că această educație civică nouă va avea un efect durabil, poate că încetul cu încetul va izbuti să infiltreze poporului român respectul legilor – zic respectul de legi, iar nu teama. Ar fi un câștig serios de pe urma ocupației germane¹³⁰.

Anumite ordine speciale emise de *Guvernământul imperial german* au schimbat funcționarea administrației locale românești. Astfel, ordonanța nr. 236 din 16 august 1917 a fixat cadrul de funcționare a administrației locale comunale și județene¹³¹. Primarii și ajutorii de primari urmau să fie confirmați în comunele rurale de către comandamentul județului, iar pentru orașe de către *Statul Major Administrativ*. Aceste foruri se ocupau cu recrutarea acestora, inclusiv a membrilor comisiilor interimare. *Statul Major Administrativ* putea dizolva total sau parțial consiliile județene, putea numi noi membri, dar putea chiar să nu ia în considerare și să modifice hotărârea unui consiliu județean sau comunal. De asemenea, o dispoziție din 25 mai 1917 le-a dat dreptul comandanților de județe să convoace adunarea consiliilor județene oricând credeau de cuviință¹³².

Încă din primele luni ale anului 1917, „guvernul de giranți” și o parte a germanofililor au conștientizat oportunitatea de a-și consolida puterea și de a stabili contacte cât mai bune cu ocupantul, în special cu germanii. La acestea se adăuga și lipsa contactelor cu Moldova. Lunile martie și aprilie 1917 au adus schimbări esențiale în privința modului în care unii dintre funcționarii publici români rămași în teritoriul ocupat au sprijinit Puterile Centrale și au dezavuat guvernul de la Iași și pe regele Ferdinand I. Teoretic, până în aprilie 1917, Lupu Kostaki a reprezentat interesele statului român. În „Monitorul Oficial” din 15/28 aprilie 1917 a fost publicat un decret regal din

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ „Gazeta Bucureștilor”, an XXXVIII, nr. 71, 12 martie 1917, p. 1.

¹³¹ *Colecțiunea ordonanțelor pentru populația României...*, p. 117–118.

¹³² E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 110.

14/27 aprilie 1917, însoțit de raportul ministrului de Interne Alexandru (Alec) Constantinescu, prin care Lupu Kostaki era demis din funcția de membru al Consiliului administrativ, care, potrivit raportului, însemna și pierderea calității de secretar general delegat al Ministerului de Interne¹³³. Raportul, semnat de ministrul de Interne, reproșa lui Lupu Kostaki următoarele:

[...] în loc să se menție în cadrul strict al atribuțiilor stabilite prin decizia ministerială nr. 82369/916, și să observe, față de inamic, care ocupase țara, rezerva cea mai strictă impusă de împrejurările dureroase prin care trecea România, și-a permis să dea declarațiuni reproduse de agențiile de publicitate germane, prin care, pe de o parte, se fac aprecieri răuvoitoare pentru unii din aliații noștri, iar pe de alta nu numai se critică măsurile pe care guvernul a trebuit să le ia într-un interes superior de siguranță și apărarea țării, dar se dă și certificate de bună conduită armatelor vrășmașe de invaziune¹³⁴.

De asemenea, se spunea răspicat: „Asemenea procedări sunt nu numai incompatibile cu înalta funcțiune ce ocupă, dar chiar înjositoare pentru orice bun român [...]”¹³⁵.

În iulie 1917, în teritoriul aflat sub *Administrația militară*, Lupu Kostaki a decis organizarea unui plebiscit, în urma căruia Petre P. Carp ar fi trebuit să primească împuternicirea de a forma un guvern, ceea ce, totuși, nu s-a întâmplat. „Guvernul de giranți” a funcționat până în aprilie/mai 1918, atunci când, imediat după semnarea tratatului de la București, guvernul de la Iași condus de Alexandru Marghiloman a primit jurisdicție și asupra teritoriului ocupat de trupele Puterilor Centrale. Schimbarea a însemnat demisia „miniștrilor giranți”, numirea de noi prefecți și a altor funcționari teritoriali și locali, cât și organizarea de alegeri parlamentare. Totuși, controlul exercitat de către reprezentanții Puterilor Centrale nu a cunoscut o diminuare drastică.

Prefectul român nu a dispărut din cele 14 județe-districte militare, însă locul său de principal decident a fost luat de către comandantul militar al districtului. Puterea sa era una limitată. Istoricul Emil Răcilă indică nu mai puțin de „200 de schimbări” în această demnitate publică¹³⁶. Nicolae Petrovici, avocat, fost primar al orașului Brăila și martor la ocuparea acestui oraș în 1916, aprecia că prefectul:

[...] nu avea nici un rol, decât doar pentru a semna unele hârtii către Primăriile rurale, sau către administrația centrală a teritoriului ocupat din București. Prefectul nu avea nici un drept de a face inspecție în județ; nu se putea deplasa decât cu permisiunea ofițerului german de la Prefectură și întotdeauna însoțit de el. Nu putea numi, nu putea revoca nici un funcționar.

Fiecare comună rurală era dată în administrația câte unui ofițer german, din punct de vedere economic. De fapt acesta era primarul, iar primarul local nu era decât un agent de executare al ofițerului comandant al comunei¹³⁷.

Dacă pentru prefecți, calitatea de germanofili poate fi considerată mai ales după aprilie 1917 o condiție pentru a se menține sau pentru a obține acest post, la care se adaugă relația cu Lupu Kostaki¹³⁸/Alexandru Marghiloman, pentru ceilalți funcționari

¹³³ *MOF*, nr. 12, 15/28 aprilie 1917, p. 111.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ E. Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor...*, p. 110.

¹³⁷ Nicolae Petrovici, *Brăila sub ocupațiune, 23 decembrie 1916 – 10 noiembrie 1918*, Brăila, 1939, p. 33.

¹³⁸ Unul dintre prefecții numiți la sfârșitul lunii martie 1917 era Nicu Lupu Costache, în județul Argeș, fost director al prefecturii Bazargic, nimeni altul decât fiul girantului de la Interne.

teritoriale – directorul de prefectură, administratorii de plasă, notarii – erau importante și cunoașterea zonei, experiența anterioară în acest post și sprijinul acordat de către marii proprietari rurali.

Ordonanțele *Administrației militare* au reglementat funcționarea administrației publice românești din teritoriul ocupat, inclusiv drepturile, obligațiile funcționarilor publici și chestiunea salariilor. Ordonanța nr. 21 din 8 martie 1917 se referea la lefurile și ajutoarele acordate funcționarilor publici, care înregistrau scăderi cu 10 % pentru salariile de până la 300 de lei (inclusiv gradația), iar peste acest quantum cu cifre care creșteau exponențial cu salariul inițial. Astfel, pentru un salariu situat între 301 și 325 de lei, noul salariu era de 285 de lei, pentru un salariu anterior între 501 și 550 de lei noul salariu era de 450 de lei, pentru o leafă anterioară între 601 și 650 de lei, noua salarizare era de 480 de lei¹³⁹. La această scădere, proporțională cu salariul anterior, trebuie să ținem cont și de inflație și de faptul că produsele alimentare și non-alimentare să găseau greu. În plus, pentru cei care beneficiau de diurne, cuantumul acestora scădea la jumătate¹⁴⁰.

Câteva săptămâni mai târziu, o altă ordonanță (din 27 martie 1917) revenea asupra deciziei de reducere a salariilor mai mici de 100 de lei, argumentându-se că autoritățile române deja redusese salariile aflate sub acest prag¹⁴¹. Reglementarea salariilor funcționarilor publici din 8 martie 1917 a fost completată printr-o altă ordonanță din 8 aprilie 1917, nr. 97, care stabilea ca:

[...] funcționarii români de până acum, cari nu găsesc întrebuințare în vreunul din serviciile aprobate de Administrația Militară, primesc o indemnizație de 70 % din leafa lor redusă conform Ordonanței dela 8.3.1917 [...]. Indemnizația nu se mai plătește dacă funcționarul refuză să primească un post potrivit pentru el în serviciul Statului, județului sau al comunei, sau dacă el nu mai poate fi întrebuințat într-o slujbă din cauza abaterilor săvârșite în exercițiul funcțiunii sau afară de funcțiune. Statul Major Administrativ al Administrației Militare hotărăște dacă există condițiunile pentru sistarea indemnizației¹⁴².

Dificultatea traiului populației a determinat autoritățile de ocupație să mărească în 1918 salariile funcționarilor publici români (ordonanța nr. 494 din 30 aprilie 1918, *Adaos în vederea scumpirei traiului la salariul funcționarilor publici români*): pentru salariile de până la 300 de lei, cu 20%, și respectiv cu 10% pentru sumele care treceau de 300 de lei¹⁴³.

Remarcăm faptul că ordonanța din 8 aprilie 1917 decidea ca pensiile să fie plătite în continuare și membrilor

[...] familiilor mobilizaților români, în privința părților de leafă ce se cuvin sau li s-au acordat în mod special prin art. 20 al legii dela 23 Decembrie 1914, publicată în *Monitorul Oficial* no. 217 dela 24 decembrie 1914. Se socotește la fel cu membrii familiilor funcționarilor mobilizați, familiile funcționarilor internați de guvernul român de mai înainte, precum și membrii familiilor funcționarilor care, când cu ocupațiunea, au părăsit, din ordinul guvernului român, țara deodată cu acesta¹⁴⁴.

¹³⁹ *Colecțiunea ordonanțelor pentru populația României...*, p. 11.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 12.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 36.

¹⁴² *Ibidem*, p. 46.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 241.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 46.

Considerăm că, în linii generale, administrației publice locale românești i-au fost luate dreptul și puterea de a îndeplini o parte a atribuțiilor sale, în special cele care urmăreau interesele cetățenilor români, și s-au menținut sau au devenit mai importante acele atribuții care puteau ajuta mai bine administrația militară în vederea îndeplinirii obiectivelor acesteia, în primul rând cele economice și, într-o anumită măsură, asigurarea ordinii publice. Pe de altă parte, în unele cazuri, în scopul îndeplinirii mai eficiente a acestor obiective, unele dintre atribuțiile agenților publici au crescut. Astfel, conform ordonanței 19 din 20 martie 1917, din cauza faptului că în multe localități rurale nu mai funcționau jandarmi, primarii și notarii comunali au primit competențe sporite, inclusiv calitatea de agenți de poliție, putând „constata orice infracțiune și vor înainta autorității competente actele dresate în această privință”¹⁴⁵. Constantin Kirițescu subliniază că „singurele servicii românești care au crescut ca număr de funcționari, unele până la cifre considerabile, erau cele puse în serviciul ocupației germane sau a oamenilor ei”: „[...] serviciile de încartiruire – administrative și tehnice, de aprovizionare, de rechiziții, de despăgubiri ale supușilor Puterilor Centrale”¹⁴⁶.

În *Jurnalul* său, Ioan C. Filitti, istoric și diplomat care a acceptat în 1917 postul de prefect al județului Ialomița, unde familia sa avea numeroase proprietăți rurale și unde și tatăl său fusese prefect, ne descrie cum decurgea activitatea principalului agent public în județ. Unele fragmente ale jurnalului lui I. C. Filitti le-am analizat în oglindă cu mai multe documente redactate în anii 1919 și 1920, care se referă la activitatea lui Nicolae Marinescu¹⁴⁷, administrator de plasă la Urziceni (tot în județul Ialomița). Nicolae Marinescu încerca să răspundă acuzației că ar fi colaborat cu ocupantul german. Ambii descriu relațiile de subordonare și lipsa unei independențe ale funcționarilor români și accentuează faptul că „patronul” român al județului ar fi fost de fapt marele proprietar rural Paul Teodoru, apropiat de omul politic germanofil Alexandru Marghiloman¹⁴⁸ și de Petre P. Carp¹⁴⁹. Paul Teodoru dorea să-și impună apropiată în posturi de conducere în Ialomița, dar și la București. Dincolo de faptul că pentru I. C. Filitti și N. Marinescu invocarea influenței lui P. Teodoru constituie o formă de a se dezvinovăți, aceste două mărturii întăresc ideea, care rămâne să fie verificată în continuare, că rețelele de influență pot fi mai puternice în perioade de criză, cum a fost cazul pentru teritoriul României ocupate în timpul Primului Război Mondial.

Ioan C. Filitti mărturisea dezamăgit în jurnalul său următoarele:

Nimic nu s-a schimbat la oamenii noștri politici. Fiecare continuă a-și avea bisericuțe, clienții săi care-l admiră fără vreo contrazicere azi și cari mâine vor lupta poate pentru izbânda electorală a patronului. Aceeași nepricepere de a-și alege oamenii...

Mi-am dat de altfel demisia.

Mai întâi nu pot fi folositor județului. Nu pot împiedica transportul tuturor cerealelor, nu pot asigura alimentarea, îmbrăcămintea și încălzimintea populației. Orice subofițer de *bețirc* e mai puternic decât un subprefect. Avem un rol formal, un paravan. Politețile personale nu pot fi firește o compensație. Din punctul meu de vedere nu e o cinste de a fi prefect. În vremuri de pace deja funcția își pierduse prestigiul. Acum nici unul din colegii mei n-are cultura mea, nici titlurile mele de serviciu. Am voit o experiență, am făcut-o.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 9.

¹⁴⁶ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, 1989, p. 280.

¹⁴⁷ ANIC, fond Ministerul de Interne. Divizia administrației centrale (330), dosar 101/1920, f. 114–127.

¹⁴⁸ De altfel, Paul Teodoru este des menționat în memoriile lui Alexandru Marghiloman.

¹⁴⁹ Ioan C. Filitti, *Jurnal*, vol. I, 1913–1919, ediție îngrijită de Georgeta Penelea-Filitti, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2008, notă din 18 noiembrie 1917, p. 111, 113.

Acum trebuie să ies ca să nu se obișnuiască conducătorii să mă întrebuițeze în funcții subalterne. De acum interesele îmi impun să nu mai ocup asemenea funcțiuni¹⁵⁰.

Colaboraționism sau îndeplinirea obligațiilor față de cetățeni?

Alături de populația civilă, mulți funcționari din administrația centrală și locală s-au refugiat cu familiile lor în Moldova, însă, fără a putea aprecia cu exactitate numărul lor, doar o parte dintre aceștia au primit și acceptul superiorilor sau un ordin precis în acest sens. Deși au existat ordine și avertismente (în toamna anului 1916), funcționarii care și-au părăsit postul nu au avut de suferit pe linie penală, nici atunci, și nici după 1918¹⁵¹. Fuga de responsabilitate a fost numită de către cei care nu au plecat în Moldova, unii dintre aceștia acuzați ulterior de colaboraționism, „lichelismul patrioților” (Lupu Kostaki)¹⁵². Pe de altă parte, pentru unii dintre politicienii filogermani rămași la București, dar și pentru unii români, inclusiv funcționari publici, din punct de vedere politic și economic, colaborarea cu viitorii ocupanți putea să fie strategia câștigătoare. În memoriile sale, Constantin Argetoianu apreciază faptul că:

[...] prin vina celor rămași la București și prin abilitatea inamicului, s-a creat – nu două Români, ci un șanț adânc între românii din teritoriul ocupat (cel puțin o mare parte dintre ei) și cei din Moldova. După izbândă, după înapoierea noastră de la Iași, a trebuit să treacă câțiva ani până să se șteargă urmele gravelor devieri de conștiință pe care unii le condamnaseră fără să le priceapă și de care ceilalți se rușinau, după falimentul prudenței lor, până să le nege¹⁵³.

Colaboraționismul românilor nu poate fi negat, dimpotrivă, dar a cunoscut mai multe grade/niveluri. În ceea ce îi privește pe funcționarii publici care au preferat sau nu au avut de ales decât să rămână în teritoriul ocupat, respectând ordinele guvernului și ale superiorilor lor, mulți au fost puși în situații dificile atât în timpul războiului, cât și după aceea, cerându-li-se explicații pentru comportamentul lor față de cuceritori și față de cetățenii români. În memorialistica epocii (a acelor rămași), prezența în teritoriul ocupat a funcționarilor români este percepută pozitiv, în contrast cu acei funcționari care în toamna anului 1916 au căutat să fie transferați în Moldova sau au devenit refugiați, abandonând obligațiile de serviciu. Pentru cea mai mare parte a funcționarilor publici rămași și a familiilor lor, menținerea în slujbă era vitală.

Secretarii generali și ceilalți funcționari și reprezentanți locali care nu și-au abandonat posturile au avut atribuții acordate de către guvernul român legitim, asigurând funcționarea și continuitatea administrației publice românești. Aceștia ar fi trebuit să joace și rolul de interfață între ocupanți și populație și să obțină condiții cât mai bune de trai pentru cei din urmă. Treptat, asistăm la mai multe procese interdependente. Pe lângă filogermanismul multor români, în cea mai mare parte a anului 1917, mai ales odată cu escaladarea mișcărilor revoluționare în Rusia, părea foarte probabilă cucerirea Moldovei de către Puterile Centrale. Comunicarea, oficială și neoficială, cu Moldova neocupată se realiza cu dificultate. Pentru mulți dintre funcționari, salariul era

¹⁵⁰ *Ibidem*, notă din 18 noiembrie 1917, p. 111.

¹⁵¹ După Primul Război Mondial, în România a fost înființată o *Comisie Centrală pentru judecarea funcționarilor care au servit abuzuri pe timpul ocupațiunii inamice*.

¹⁵² Mihai Dimitrie Sturdza, *Un germanofil antirus: Lupu Kostaki (1851–1923)*, în *Rușii, masonii, Mareșalul și alte răspântii ale istoriografiei românești*, București, Editura Compania, 2013, p. 141.

¹⁵³ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 68.

principala sau unica sursă de venit, iar aparențele unei administrații românești legitime au fost menținute. Cel puțin până în aprilie 1917 nu se poate vorbi de o problemă de moralitate, însuși Lupu Kostaki reprezentând, în mod oficial, interesele statului român în teritoriul ocupat.

Atunci când guvernul de „giranți” a început o campanie intensă de condamnare a guvernului Brătianu (legitim) și mai ales a familiei regale, aceasta a constituit o schimbare esențială atât pentru administrația civilă românească din teritoriul ocupat, cât și pentru guvernul de la Iași. De altfel, „antidinastismul” a devenit o componentă prin care mulți dintre funcționarii aflați în teritoriul ocupat au încercat/au fost obligați să-și arate atașamentul față de Germania și față de „guvernul” de giranți. Încă din primele luni ale anului 1917, în presa de limbă română din teritoriul ocupat observăm acuzații grave împotriva guvernanților liberali, a conducerii armatei române, atitudine contrabalansată de o accentuare, chiar mincinoasă, a bunăvoinței și a sprijinului autorităților de ocupație în supraviețuirea funcționarilor români și a altor categorii sociale, greu încercate de război¹⁵⁴. Conform discursului promovat în teritoriul ocupat, prin trecerea de partea Antantei, regele Ferdinand I și guvernul Ion I. C. Brătianu nu trădaseră doar Germania și Austro-Ungaria, ci și România și pe români. Dezavuarea și condamnarea de către guvernul de „giranți” a autorităților de la Iași a însemnat o cale de legitimare a raporturilor sale cu Puterile Centrale, a faptului că era decidentul (român) în teritoriul ocupat, cât și a unei strategii de viitor pentru viața politică postbelică. *Guvernământul imperial/Administrația militară de ocupație* a avut ca obiectiv principal rentabilizarea exploatarea economice, ceea ce a presupus nu doar acceptarea unui partener politic, care să asigure succesul acestei misiuni, ci și o administrare a teritoriului fără incidente majore și fără cheltuieli substanțiale.

Ultimele luni ale anului 1918 au confirmat năzuințele acelor care susținuseră participarea României în război de partea Antantei și au amplificat dezbaterile pentru pedepsirea „trădătorilor”. În această categorie¹⁵⁵ au fost incluși foști demnitari și funcționari publici din teritoriul ocupat și alți sprijinitori ai Puterilor Centrale, ca mai mulți jurnaliști (Ioan Slavici, Tudor Arghezi, Dumitru Karnabatt etc.). De altfel, ziaristii au fost principala categorie profesională lovită de epurări¹⁵⁶, unii dintre aceștia lăsându-ne mărturie despre această dificilă perioadă și, mai ales, despre detenție¹⁵⁷. Printre demnitarii „trădători” ai statului român a fost realizată un fel de ierarhizare a culpelor: cele mai importante fiind colaborare anterioară și spionaj în favoarea Puterilor Centrale, apoi corupție, servilism complet față de cuceritori, nerespectarea legislației și lipsa de umanitate față de cetățenii români. Unii dintre oamenii politici români considerați colaboratori ai *Administrației militare de ocupație* – Lupu Kostaki¹⁵⁸, D. Nenițescu,

¹⁵⁴ Vezi, de exemplu, articolul *Pentru funcționari și nevoiași. Regimul brătienist și nevoile celor mulți*, în „Gazeta Bucureștilor”, an XXXVIII, nr. 97, 8 aprilie 1917, p. 1: „Ar fi rămas pe drumuri și ar fi murit de foame zeci de mii de funcționari și familii de mobilizați, dacă autoritățile germane, conduse de un spirit de bunăvoință pe care nu l’au avut blestemații din regimul lui Brătianu și Take Ionescu n’ar fi pus la dispoziția autorităților românești din ținutul ocupat mai multe milioane pentru plata salariilor și opera de ajutorare [...]”.

¹⁵⁵ Pe această temă, vezi capitolul *Declasarea civică după Primul Război Mondial. Când „trădătorii” își apără onoarea*, în Mihai Chiper, *Pe câmpul de onoare. O istorie a duelului la români*, București, Editura Humanitas, 2016, p. 187–213.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 198.

¹⁵⁷ Ioan Slavici, *Închisorile mele: scrisori adresate unui prieten din altă lume*, București, Editura Viața Românească, 1921.

¹⁵⁸ De exemplu, ziarul „Îndreptarea” a anunțat „arestarea” lui Lupu Kostaki din ordinul Parchetului militar, acțiune motivată de faptul că, în timpul ocupației, „a conspirat contra Dinastiei” („Îndreptarea”, an II, nr. 35, 6/19 februarie, 1919, p. 2).

Virgil Arion, Constantin Stere – au fost arestați la începutul anului 1919, dar au fost eliberați la 8 iunie 1919¹⁵⁹. Colonelul Victor Verzea, găsit vinovat de spionaj în favoarea Puterilor Centrale înainte de noiembrie 1916, în calitatea sa de director al Poștelor, dar pentru colaborare cu ocupantul din funcția de primar al capitalei (destituit de germani pentru corupție și rea administrație) a fost condamnat la moarte în contumacie, însă sentința a fost schimbată în condamnare la muncă silnică pe viață.

La nivelul guvernului, și în special în Ministerul de Interne, au fost luate măsuri pentru a revoca și pedepsi funcționarii publici din teritoriul aflat sub tutela Puterilor Centrale ce au colaborat cu aceștia¹⁶⁰, care, în acea perioadă, au folosit demnitatea publică în folos personal, pentru rechiziții forțate, sau au fost acuzați de denunțare a unor țărani comandaturilor germane/austro-ungare sau cu motive mai puțin clare, ca: „s'a datat, în timpul ocupațiunii, la acte ce ies din cadrul atribuțiilor unui funcționar public”¹⁶¹, „grave abateri de la datorie”¹⁶² etc. La finalul cărții *Ignoranță*, N. D. Cocea include mai multe anexe, una dintre ele cuprinzând 202 funcționari (administratori de plasă, comisari și subcomisari, primari, notari etc.) revocați, suspendați, destituiți după Marele Război, pentru abuzuri, neglijență în serviciu, speculă, colaborare cu administrația militară și trupele Puterilor Centrale¹⁶³. Cu siguranță, această listă nu este completă: alți funcționari și aleși locali au trebuit să se apere după 1919 de asemenea acuzații și, mai ales, de reclamații care apreciau că s-ar fi declarat împotriva „Dinastiei”. Decretul-lege de amnistie din 6 mai 1920 a încheiat, din punct de vedere juridic, chestiunea „colaboratorilor” (civili) în teritoriul românesc ocupat de către Puterile Centrale, fără ca, în spațiul public, această încercare să însemne și sfârșitul disputelor și al acuzațiilor împotriva acelor care nu au avut un comportament „onorabil” în timpul „Ocupației”.

IN WHOSE SERVICE?
THE ADMINISTRATION AND THE CIVIL SERVANTS
IN “OCCUPIED ROMANIA”, 1916–1918
(Summary)

Keywords: World War I, military occupation, public administration, civil servants, collaborationism.

The main purpose of this study is to present the characteristics of the public administration in the Romanian territories under military occupation of the Central Powers in World War I, the relations between Romanians and the conquerors, the causes and motivations of the civil servants who chose to work under the new regime. This text also includes a brief presentation of the historiography regarding the military occupation in World War I, in Romanian territories and in other countries. The research not only focuses on the period when nearly two thirds of the Romanian state was under military occupation, but also, it studies the measures taken in 1916 by the government Ion I. C. Brătianu for the organization of the administration in the eventuality of territorial losses and the debates after 1918 regarding the ‘traitors’ and the ‘collaborationists’.

¹⁵⁹ M. Chiper, *op. cit.*, p. 198.

¹⁶⁰ Pentru mai multe informații, a se vedea N. D. Cocea, *Ignoranță...*, București, Atelierul „Adevărul”, 1924.

¹⁶¹ Raportul nr. 71837 din 13/26 decembrie 1918 al ministrului de Interne, G. G. Mârzescu, reprodus în *ibidem*, p. 1.

¹⁶² Raportul nr. 23982S din 17/30 decembrie 1918 al ministrului de Interne, G. G. Mârzescu, reprodus în *ibidem*, p. 1.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 173–183.